

Vapautuneiden pitkäaikais- ja moninkertaisvankien näkemyksiä työllistymisestä

Susanna Lahdelma
Pauliina Pekkanen

Opinnäytetyö
Huhtikuu 2019
Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala
Toimintaterapeutin tutkinto-ohjelma
Sosionomin tutkinto-ohjelma (sosiaaliohjaus)

Tekijä(t) Lahdelma, Susanna Pekkanen, Pauliina	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Päivämäärä Huhtikuu 2019
	Sivumäärä 54	Julkaisun kieli Suomi
		Verkojulkaisulupa myönnetty: x
Työn nimi Vapautuneiden pitkäaikais- ja moninkertaisvankien näkemyksiä työllistymisestä		
Tutkinto-ohjelma Toimintaterapeutin tutkinto-ohjelma Sosionomin tutkinto-ohjelma (sosiaaliohjaus)		
Työn ohjaaja(t) Nisula Leila, Suomi Asta		
Toimeksiantaja(t)		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli lisätä tietoa moninkertaisen tai pitkäaikaisen vankeusrangaistuksen suorittaneiden henkilöiden työllistymiseen liittyvistä esteistä ja mahdollisuuksista. Tavoitteena oli kuvata rangaistuksen suorittaneiden näkemyksiä vankeusajan jälkeisestä työllistymismahdollisuuksista.</p> <p>Opinnäytetyö toteutettiin yhteistyössä Jyväskylän Vapauteen Hallitusti -toiminnan kanssa. Toiminnan tarkoitus on tukea Jyväskylän alueelle vapautuvia, pitkäaikaisen tai moninkertaisen vankeusrangaistuksen suorittaneita henkilöitä.</p> <p>Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena, ja aineistonkeruun menetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina kahdeksalle Vapauteen Hallitusti -toiminnan asiakkaalle. Tutkimuskysymykset liittyivät työllistymistä estäviin ja edistäviin tekijöihin, työnteon merkitykseen sekä vapautumisessa helpottaviin tekijöihin. Analyysitapana käytettiin sisällönanalyysiä.</p> <p>Tuloksissa ilmeni, että haastateltujen työllistymistä estäviä tekijöitä olivat osaamisen, motivaation, itsetunnon ja asunnon puute, sosiaalisen ympäristön ongelmat, terveydelliset tekijät sekä työnantajien käsitykset. Työllistymistä edistäviä tekijöitä taas olivat sosiaalinen tuki, itseluottamuksen lisääminen, arjen toimivuus sekä oma aktiivisuus.</p> <p>Johtopäätöksinä voidaan todeta, että haastateltujen työllistymistä estävät tekijät ovat moninaiset ja useimpien näkemys oli, ettei heillä ole enää mahdollisuutta työllistyä. Haastateltujen perusteella työllistymisen esteitä on kuitenkin osittain mahdollista purkaa.</p>		
Avainsanat (asiasanat) Vangit, vapautuneet vangit, työllistyminen, osallisuus, syrjäytyminen		
Muut tiedot (salassa pidettävät liitteet)		

Author(s) Lahdelma, Susanna Pekkanen, Pauliina	Type of publication Bachelor's thesis	Date April 2019 Language of publication: Finnish
	Number of pages 54	Permission for web publication: x
Title of publication Released multiple and long-term prisoners' views on employment		
Degree programme Degree Programme in Occupational Therapy Degree Programme in Social Services		
Supervisor(s) Nisula Leila, Suomi Asta		
Assigned by		
Abstract <p>The purpose of the thesis was to provide information about the employment obstacles and possibilities of released prisoners who have completed multiple convictions or who have been released from long-term convictions. The aim of the thesis was to describe these offenders' views on their post-conviction employment possibilities.</p> <p>The thesis was carried out in association with Jyväskylä's Vapauteen Hallitusti -program. The aim of this program is to support people who are released from multiple or long-term convictions in the area of Jyväskylä.</p> <p>The thesis was implemented with a quantitative research approach, and the data was acquired by using theme interviews. The interviews were implemented individually with eight clients of the Vapauteen Hallitusti -program. The research questions were related to factors promoting or preventing employment, meaning of work and factors facilitating life after release. The data was analysed by using content analysis.</p> <p>According to the results, factors preventing employment were lack of competence and motivation, low self-confidence, lack of an apartment, health-related factors and employers' views. Factors promoting employment were social support, increasing self-confidence, initiative and functionality of the daily life.</p> <p>In conclusion, there were various factors preventing the interviewees' employment, and most of them thought that they did not have possibility to be employed anymore. Based on the interviews, factors preventing employment can partly be reduced.</p>		
Keywords/tags (subjects) Prisoners, released prisoners, employment, participation, marginalisation		
Miscellaneous (Confidential information)		

Sisältö

1	Johdanto	3
2	Moninkertaisesta tai pitkäaikaisesta vankeusrangaistuksesta vapautuvien vankien tuen tarve	4
2.1	Vankeusrangaistujen toiminta- ja työkykyyn vaikuttavia tekijöitä	4
2.2	Vankeusrangaistujen toiminta- ja työkyvyn edistäminen.....	7
2.3	Vapautuminen	11
3	Työnteon merkitys.....	14
4	Inhimillisen toiminnan malli työhön motivoitumisessa.....	16
5	Opinnäytetyön toteutus	19
5.1	Tarkoitus ja tavoite.....	19
5.2	Kvalitatiivinen tutkimus.....	20
5.3	Tutkimusaineiston keruu.....	21
5.4	Aineiston analysointi	23
6	Opinnäytetyön tulokset.....	25
6.1	Työllistymistä estävät tekijät.....	25
6.2	Työllistymistä edistävät tekijät.....	28
6.3	Työn merkitys	30
6.4	Vapautumisessa helpottavat tekijät.....	32
7	Pohdinta.....	35
7.1	Eettisyys ja luotettavuus	35
7.2	Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset	38
	Lähteet	45
	Liitteet.....	49
	Liite 1. Saatekirje	49

Liite 2. Teemahaastattelurunko	50
Liite 3. Esimerkki analyysistä	52

Kuviot

Kuvio 1. Toiminnallisen mukautumisen prosessi	17
---	----

1 Johdanto

Vankeustuomiotaan suorittavat vangit voivat olla vaikeasti työllistettäviä moninaisten syiden takia ja he tarvitsevat usein kokonaisvaltaista tukea (Karjalainen & Viljanen 2009, 34–35). Työllistymisen voidaan katsoa lisäävän osallisuutta yhteiskunnassa toimeentulon, toimijuuden ja yhteisöön kuulumisen kautta (Raivio & Nykänen 2014, 21–22). Vankien rikollisuudesta irrottautumisesta ja tarpeista vapautumisprosessissa on tehty useita tutkimuksia. Vapautuneiden vankien ajatuksia ja käsityksiä työn teosta on tutkittu vähemmän. Tässä opinnäytetyössä kiinnostuksen kohteena oli vapautuneiden moninkertaisten ja pitkäaikaisten vankien omat näkemykset työllistymiseen vaikuttavista asioista.

Opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä Jyväskylän Vapauteen Hallitusti -toiminnan kanssa, josta käytetään jatkossa lyhennettä VaHa-toiminta. VaHa-toiminta alkoi Stean tukemana hankkeena, jossa oli mukana viisi jyväskyläläistä järjestöä. Projekti käynnistyi maaliskuussa 2014 ja jatkui vuoden 2016 loppuun, ja vuoden 2017 alusta projektinimitys vaihdettiin VaHa-toiminta -nimikkeeseen.

VaHa-toiminnan oma tarkoitus on tukea Jyväskylän alueelle vapautuvia, pitkäaikaisen tai moninkertaisen vankeusrangaistuksen suorittaneita henkilöitä. Toiminnan tavoitteena palveluohjauksessa on onnistunut vapautuminen ja arkeen palaaminen. Toimintamuotoja ovat vapautumisen suunnittelu ja valmistelu, arjen tukeminen sekä jatkopolkujen mahdollistaminen. (VaHa-toiminta – Vapauteen Hallitusti n.d.)

Opinnäytetyön tarkoituksena oli lisätä tietoa moninkertaisen tai pitkäaikaisen rangaistuksen suorittaneiden vankien työllistymiseen liittyvistä esteistä ja mahdollisuuksista. Tavoitteena oli kuvata rangaistuksen suorittaneiden näkemyksiä vankeusajan jälkeisistä työllistymismahdollisuuksista.

Teoriaosuudessa käsitellään vapautuvien vankien tuen tarpeita, vankeusrangaistukseen määrättyjen toiminta- ja työkyvyn edistämistä sekä työnteon merkitystä. Työnteon merkityksessä teoreettisena viitekehyksenä toimii osallisuuden käsite. Lisäksi työllistymisen haasteiden kuvaamisessa on käytetty inhimillisen toiminnan mallia.

Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena, jossa aineiston keräämisen tapana käytettiin teemahaastattelua. Se soveltui parhaiten käytettäväksi tässä tutkimuksessa, sillä haastateltaville oli hyvä antaa mahdollisuus tuoda ajatuksiaan ilmi vapaasti (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, 6.3.2).

2 Moninkertaisesta tai pitkäaikaisesta vankeusrangaistuksesta vapautuvien vankien tuen tarve

2.1 Vankeusrangaistujen toiminta- ja työkykyyn vaikuttavia tekijöitä

Moninkertaiset vangit voivat usein olla syrjäytymiskiarteessä. Syrjäytymiskiarteeseen vaikuttavat monet tekijät, kuten heikko koulutus- ja työhistoria, osallisuus rikollisessa viiteryhmissä, myönteisten sosiaalisten suhteiden katkeaminen, päihteiden käyttö, velkaantuminen, asunnottomuus ja sairastavuus. (Suomela 2009.)

Yhdyskuntapalvelussa olleiden rikoksen uusimisriski on pienempi kuin vankilasta vapautuneilla. Aikaisempi rikoshistoria lisää riskiä rikoksen uusintaan, erityisesti moninkertaisilla vangeilla rikosten uusiminen on yleistä. Vuonna 2004 vapautuneista vankeusvangeista jopa 67 % uusi rikoksen, mutta vankilakiarteeseen vangit päätyvät harvoin. Vuonna 2000 ensimmäistä kertaa vapautuneista 11 % palasi vankilaan yli viisi kertaa kymmenen seurattun vuoden aikana. (Tyni 2015, 90–91.)

Tilastokeskuksen uusintarikollisuustilaston mukaan 46 % tuomituista vuonna 2015 oli rikoksenuusijoita. Tilastossa rikoksenuusijaksi määriteltiin henkilö, joka oli syyllistynyt rikokseen kolmen vuoden kuluttua edellisestä tuomiosta. Keskimäärin rikos uusittiin 11 kuukauden kuluttua, ehdollisessa vankeusrangaistuksessa olleet uusivat noin seitsemän kuukauden kuluttua. (2. Uusintarikollisuus 2015.)

Rikoksen uusijan elämäntulkua selvittäneessä väitöstutkimuksessa havaittiin, että rikoksen uusijoilla on usein ollut vaikea lapsuus. Rikoskiarteeseen joutuivat helpoimmin sellaiset, jotka olivat kokeneet epäoikeudenmukaisia tapahtumia elämässään ja katkeroituneet niiden vuoksi. Esimerkiksi kiinnittyminen koulutuspolulle ja sosiaalisiin

suhteisiin oli haastatelluilla ollut vaikeaa, ja vaikka heihin oltiin kohdistettu syrjäytymistä ehkäiseviä toimenpiteitä, ne eivät olleet katkaisseet rikoskierrettä. (Waltzer 2017, 98–101.)

Päihteet ovat usein osasyynä rikoskierteeseen joutumiselle. Viidenkymmenen runsaasti rikoksia tehneen huumeiden käyttäjän rikoshistoriasta selvisi, että rikollinen aktiivisuus jatkui heillä usein pitkään, eli kyse ei ollut ohimenevästä elämänvaiheesta. Huumausainerikoksia tehneet olivat olleet syytettyinä useammin muista kuin huumausainerikoksista. Rikollisuuteen oli haastattelujen perusteella ajanut muun muassa kaveripiirin hyväksynnän hakeminen, huumeiden käytön rahoitus, yhteiskuntavastaisuus sekä alakulttuurin arvomaailman omaksuminen. (Kekki 2009, 5.)

Myös väkivaltarikollisten persoonallisuuspiirteiden yhteyttä uusintarikollisuuteen on tutkittu. Todennäköisemmin väkivaltarikoksen uusivat henkilöt, joilla oli heikommat vuorovaikutustaidot. He myös kokivat useammin suuttumusta ja olivat impulsiivisempia kuin ne, jotka eivät uusineet rikosta. (Stoat & Häkkänen 2008, 3–4.)

Rikollisuus ja erilaiset psykososiaaliset ongelmat tyypillisesti kasautuvat pienelle osalle väestöä, eikä palvelusektori välttämättä onnistu tavoittamaan heitä. Erityisesti monia rikoksia tehneet kärsivät eniten psykososiaalisista ongelmista. Pojasta mieheksi -seurantatutkimuksessa, jossa aineistona oli vuonna 1981 syntynyt kohortti, tutkittiin muun muassa rikollisuusriskiä ennustavia tekijöitä. Rikollisuuteen yhdistettyjä ja sitä ennustavia piirteitä olivat tutkimuksen perusteella alhainen sosioekonominen asema, vanhempien ero, varhaiset käytösongelmat, itse ilmoitettu rikollisuus ja humalajuominen. (Elonheimo 2006.)

Vankeusrangaistukseen tuomittujen työmarkkinoille osallistumista seuraamisen jälkeen selvittäneessä tutkimuksessa havaittiin, että rangaistujen työkytkökset olivat heikkoja viisi vuotta ennen ja jälkeen seuraamisen. Yli 15 000 euroa vuodessa ansaitsevien osuus ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituista alle 25-vuotiaista jäi 6–15 prosenttiin. Yli 25-vuotiailla työllisyyskehitys oli laskeva, sillä ehdottomia seuraamuksia suorittaneiden yli 15 000 euron vuosituloa saavien osuus laski 30–40 prosentista noin kymmenellä prosenttiyksiköllä seurannan päättyessä viisi vuotta rangaistuksen jälkeen. Jo aikaisemmin ehdottomaan rangaistukseen tuomittujen yli 15 000 euroa vuodessa tienaaavien osuus pysyi sekä ennen että jälkeen seurannan

alle viidessä prosentissa. Samassa tutkimuksessa myös havaittiin, että koko vuoden toimeettomana olleiden osuus yli 25-vuotiaista rangaistuksista nousi systemaattisesti viisi vuotta ennen ja jälkeen seurannan, noin 15 prosentista keskimäärin 30 prosenttiin. Tutkimuksen mukaan siis erityisesti jo aikaisemmin ehdottoman tuomion saaneiden työmarkkinakytkökset olivat hyvin vähäiset. Seuranta toteutettiin vuosina 1999–2010. (Danielsson & Aaltonen 2017, 543–546.)

Vangeilla on usein puutteellinen koulutus, mikä hankaloittaa työllistymistä. Myös oppimisvaikeudet ovat vangeilla yleisiä. Rikosseuraamusviraston tutkimuksessa (2007) selvitettiin, että vangeista 94 % on suorittanut oppivelvollisuuden. Vankiloissa valmentavaan ja kuntouttavaan opetukseen osallistui 11 % vastaajista, kun kaikista ammatillisen koulutuksen opiskelijoista siihen osallistui reilu yksi prosentti. Selvityksessä kysyttiin kolmiportaisella asteikolla, onko vastaajilla oppimisvaikeuksia (ei, vähän, paljon). Vähän luku- ja kirjoitusvaikeuksia koki 19,3 % vastaajista ja vähän vaikeuksia laskemisessa ja matematiikassa oli 29,1 %:lla vastaajista. Naiset arvioivat luku- ja kirjoitustaitonsa paremmiksi kuin miehet ja miehet taas laskemisen ja matematiikan taitonsa paremmiksi kuin naiset. (Koski & Miettinen 2007, 3–7.)

Ruotsissa Norrtäljen vankilassa tehdyssä tutkimuksessa (2010) arvioitiin, että 40 prosentilla pitkäaikaisvangeista on ADHD. Tämä on suuri määrä verrattuna siihen, että väestössä ADHD ilmenee 2–4 prosentilla aikuisista. (Ginsberg, Hirvikoski, Lindfors 2010, 1.)

Myös vankien arjen taidot saattavat olla puutteellisia: Rikosseuraamusvirastossa 2008 aloitetussa Oma Koti -hankkeessa tehtiin kartoitus, jonka piti arvioida rikosseuraamusalan asiakkaiden arjen taitoja. Tässä yhteydessä arjen taidoilla tarkoitettiin taitoja, jotka helpottavat asiakkaan kykyä selviytyä siviilielämässä ja antavat valmiuksia uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi. Näitä taitoja ovat esimerkiksi kodinhoidolliset tehtävät ja asioiminen virastoissa. Kyselytutkimuksessa selvisi, että kolmasosa vangeista on heikosti selviytyviä. Vangeilla on usein haasteita raha-asioiden hoitamisessa, samoin virastoissa asioimisessa ja lomakkeiden täyttämässä. Puutteellisia taitoja olivat usein myös hygieniasta huolehtiminen ja oman terveyden hoito. Sosiaaliset taidot olivat monilla puutteelliset, mikä vaikutti sosiaalisten suhteiden ylläpitoon ja asiointiin. Kodinhoito oli mainittu myös usein vajavaisena, ja päihteiden käyttö aiheutti haasteita. (Taali, Taruvuori ja Karsikas 2010, 5–7.)

Vankiloissa arjen taitoja kehittäviä toimintoja saattoivat olla työtoiminta, koulutus ja päihdekuntoutus tai muut kurssit. Oma Koti -hankkeen tutkimuksessa tuli esille, että vankiloissa pitäisi olla enemmän arjen taitoja kehittävää toimintaa ja vankien omatoimisuutta pitäisi tukea enemmän. Yhteistyö kolmannen sektorin kanssa koettiin tärkeäksi, ja tarve palveluohjaukselle on suuri. (Taali ym. 2010, 19.)

Vangit ovat myös keskimäärin sairaampia kuin muu väestö. Rikosseuraamusviraston teettämän tutkimuksen (2006) mukaan he ovat usein riippuvaisia alkoholista tai erilaisista huumeista. Mielenterveydenhäiriöistä yleisin on persoonallisuushäiriö, joka todettiin jopa kahdella kolmasosalla vangeista. Lääkärin arvion mukaan vain puolet tutkittavista oli työkykyisiä, ja kolmanneksella työkyky oli alentunut. Melkein viidennes oli täysin työkyvyttömiä, mutta tästä huolimatta kaikilla heistä ei ollut työkyvyttömyyseläkettä. (Joukamaa 2010, 46–47, 55.) Vapautuvien vankien sosioekonominen asema on usein heikko, mikä voi aiheuttaa työuupumusta: työterveyslaitoksen selvityksessä havaittiin, että hypoteesin mukaisesti työuupumukseen vaikutti epäsuotuisan elämänuran malli, jossa heikko sosioekonominen asema johti alhaiseen koulutustasoon. Alempien koulutusten mukaiset työpaikat puolestaan ovat yleisesti vähemmän monipuolisia, ja tämä aiheuttaa työuupumusta. (Hakanen 2004, 64.)

Rikosseuraamuslaitoksen tutkimuksessa, jossa haastateltiin vankeja heidän mielipiteistään vankiloiden turvallisuudesta, kävi ilmi, että ihmiskontaktit ovat vähentyneet teknologian tulon myötä. Tämän koettiin lisäävän laitostumista, joka puolestaan lisää mielenterveysongelmia. Haastattelujen mukaan vangit vapautuivat sairaampina ja laitostuneempina. (Junninen 2008, 114-116.) Toisessa haastattelututkimuksessa havaittiin, että laitostumiseen voivat johtaa jatkuva yksinolo ja tekemisen puute, kun vanki joutuu olemaan eristyksissä omassa sellissään suljetussa vankilassa (Lindborg, Blomster, Tyni & Muiluvuori 2012, 50).

2.2 Vankeusrangaistujen toiminta- ja työkyvyn edistäminen

VaHa-toiminnan voidaan ajatella perustuvan sosiaalisen kuntoutuksen toimintaperiaatteisiin. Sosiaalinen kuntoutus tukee henkilön selviytymiskykyä arjen toiminnoissa, ihmissuhteissa sekä eri ympäristöissä toteutuvissa rooleissaan. Sosiaaliseen kuntou-

tukseen kuuluvat myös syrjäytymisen ehkäisy ja ylipäättään elämänhallinnan edistäminen. Sosiaalinen kuntoutus on moniammatillista, mikä antaa paremmat lähtökohdat henkilön tukemiseen ja arviointiin. Tarvittaessa tähän liitetään päihde- ja mielen-terveyspalvelut. Sosiaalisessa kuntoutuksessa asiakkaan kuntoutustarve selvitetään kokonaisvaltaisesti, huomioiden kaikki tekijät, jotka voivat vaikuttaa asiakkaan tilanteeseen. Asiakkailla on haasteita, jotka ovat kasautuneet pitkällä aikavälillä ja myös niiden selvittäminen vaatii aikaa. Sosiaalinen kuntoutus on aina tavoitteellista ja toiminnallista, ja sen välineitä voivat olla esimerkiksi lähityö, vertaistuki ja työtoiminta. Tavoitteena on, että asiakas integroituu yhteiskuntaan. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 56–57.)

Vankilakierteessä olevilla ihmisillä on usein vähäisesti työkokemusta. Vapautuvien vankien kiinnittymistä työmarkkinoille ja ympäröivään yhteiskuntaan haittaavat lisäksi asunnottomuus ja päihdeongelmat. Kuntoutuksen tulisi kattaa kaikki nämä osa-alueet, jotta vapautuvalla voisi olla mahdollisuus elää rikoksetonta ja päihteetöntä elämää itsenäisesti asuen. (Virta 2013, 6.)

Vankilassa järjestettävä toiminta pyrkii edistämään vangin sijoittumista yhteiskuntaan vahvistamalla työ- ja toimintakykyä sekä tukemalla päihteetöntä ja rikoksetonta elämäntapaa. Vangilla on myös velvollisuus osallistua tällaiseen toimintaan, ja toiminnan valitseminen perustuu rangaistustaan suorittavalle tehtyyn arvioon siitä, mitkä toiminnot olisivat hänen kannaltaan tarkoituksenmukaisimpia. Mahdollisia toimintoja vankila-aikana ovat työtoiminta, opiskelu ja kuntouttava toiminta. (Toiminnot 2015.) Kuntouttava toiminta voi sisältää päihdetyötä tai erilaista ohjelmatyötä, jonka tavoitteena voi olla esimerkiksi muutokseen motivointi ja uusintarikollisuuden vähentäminen tai arjen taitojen ja sosiaalisten valmiuksien lisääminen. (Kuntouttava toiminta – Ohjelmatyö 2018.) Vankilassa on tarjolla myös psykososiaalista työtä, jolla pyritään vähentämään psyykkistä pahoinvointia ja vaikuttamaan henkilöiden sosiaalisiin ongelmiin. Myös vankilasielunhoito on tärkeä osa tukityötä. (Vangin tukeminen 2018.)

Vankilassa toteutuvan työtoiminnan tavoitteena on tukea vangin työkykyä ja ammatitaitoa, jotta sijoittuminen yhteiskuntaan olisi helpompaa vapautumisen jälkeen. Vankityö toteutuu vankiloiden taloushuollossa, kiinteistöjen hoidossa, rakennus-

töissä ja tuotannossa. Vanki ei ole työsuhteessa vankilaan. Mahdollista on myös työskentely vankilan ulkopuolella avolaitosmäärärahalta. Työhön kuntoutuksen olisi hyvä jatkua vapautumisen jälkeen. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 19–20.)

Kuntoutusajattelua rikosseuraamuslaitoksessa ohjaavat rikollisuutta ylläpitäviin tekijöihin vaikuttaminen esimerkiksi kognitiivis-behavioraalisilla ohjelmilla sekä nykyään enenevässä määrin rikollisuudesta irrottautumiseen vaikuttavien tekijöiden huomioiminen. Esimerkiksi elämän käännekohtat ovat tällaisia tekijöitä. Käännekohtana voi olla työllistyminen tai lapsen syntymä, jotka voivat muuttaa käsitystä itsestä toimijana. (Työtoiminnan linjaukset vuosille 2013–2020, 2013, 6.)

Työtoiminnan voidaan katsoa olevan osa kuntoutusta vankilassa. Kuntoutussuunnitelman sijaan käytössä on rangaistusajan suunnitelma, joka tosin ei aina sisällä tarpeeksi konkreettisia tavoitteita kuntoutukselle. (Työtoiminnan linjaukset vuosille 2013–2020, 2013, 8–10.)

On havaittu, että pitkään työttömänä olleiden työllistymistä auttaa, jos he ovat joskus olleet töissä (Aho & Mäkiäho 2012, 33–34). Näin jo työn teon mahdollistaminen voi edistää työllistymistä myöhemmin. Työtoiminta edistää vangin työllistymisedellytyksiä tarjoamalla työtä, opettamalla taitoja ja urasuunnitelmiin panostamisella. Työllistymistä edistetään esimerkiksi taitoihin ja asenteisiin vaikuttamalla, työntekijän roolia kehittämällä ja vangin omia pyrkimyksiä tukemalla. (Työtoiminnan linjaukset vuosille 2013–2020, 2013, 6–7.)

Rikoskierteessä olevien tilanteeseen ja heidän syrjäytymiseen on pyritty vaikuttamaan myös erilaisia toimintatapoja kehittämällä: Helsingissä toimiva Kuntouttava vankityö KUVA on miespuolisille vangeille tarjottu kuntoutusohjelma, joka tähtää rikoksettomaan ja päihdeettömään elämään sekä yhteiskuntaan ja työelämään sijoittumiseen. Erityisesti ohjelma on suunnattu sellaisille vangeille, jotka ovat vakavasti päihdeongelmaisia, mutta joilla on mahdollisuus vielä kuntoutua työelämään. KUVA on toiminut vakituisesti vuodesta 2001 lähtien, ja se tarjoaa vapautuville vangeille työhön- ja päihdekuntoutusta sekä tuettua asumista. (Virta 2013, 3.)

KUVA-toimintaa arvioineessa raportissa todetaan, että KUVA-tuen aikana vapautuneet ja ohjauksessa vähintään kuusi kuukautta mukana olleet olivat työllistyneet seu-

ratuista parhaiten, heistä kolmasosa oli ansiotyössä kaksi vuotta ohjauksen päättymisestä (Mts. 32). Tämä arvioitiin melko hyväksi tulokseksi ottaen huomioon asiakasryhmän haasteellisuuden (Mts. 41).

Vahvasti tukien -projektin (2009–2012) tarkoitus oli kehittää toimintamalli, joka yhdistää päihdekuntoutusta, vertaistukea ja tukiasumista vapautuville päihdeongelmallisille ja asunnottomille vangeille (Tapio, Chaisuedi & Immonen 2013, 3). Projektin asiakkailla oli vähäiset tiedot sosiaalipalveluista ja etuuksista. Harvoilla heistä oli yhteys oman kunnan sosiaalityöntekijään, työvoimatoimistoon tai terveys- ja päihdehuoltoon. Tuen tarpeen etenkin vapautumisvaiheessa havaittiin olevan suuri. (Mts. 5.) Projektin tulokset osoittivat, että toimintamalli oli toimiva: asiakkaiden elämä oli paremmin hallinnassa ja rikokseton ja päihteetön elämä oli jatkunut ainakin projektin ajan. Heidän oma arvionsa tunteesta yhteiskuntaan kuulumisesta oli noussut asteikolla (1–5) ykkösestä keskimäärin neljään (jonkin verran samaa mieltä). (Mts. 24–25.)

Monet VaHa-toiminnassa mukana olevat vangit ovat vapautumisensa jälkeen mukana kuntouttavassa työtoiminnassa. Kuntouttava työtoiminta on sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalipalvelu, jonka tavoitteina on ehkäistä kielteisiä vaikutuksia, joita työttömyydellä on asiakkaan toimintakykyyn, vahvistaa asiakkaan arjenhallintaa sekä työ- ja toimintakykyä ja ehkäistä syrjäytymistä tarjoamalla työtoimintaan ja muihin palveluihin mahdollisuuksia. Kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännöstä ja kehittämisestä vastaa Suomessa sosiaali- ja terveysministeriö. (Kuntouttava työtoiminta. N.d.) Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kirjallisuuskatsauksessa löydettiin useita lähteitä, joiden mukaan kuntouttava työtoiminta parantaa asiakkaiden elämänrytmiä, jonka katsotaan olevan yksi tärkeimmistä kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksista. Lisäksi kuntouttava työtoiminta lisää itseluottamusta, mikä voi kannustaa siirtymisessä työelämään. (Sandelin 2014, 14–16.)

Australialaisessa tutkimuksessa (Cherney & Fitzgerald 2014) havainnoitiin ehdonalaisvankien käsityksiä työn saamisesta ja pitämisestä haastatteleamalla heitä. Tulokset osoittivat, että sosiaaliset verkostot ja sukulaisuussuhteet edesauttavat työllistymistä merkittävästi, sillä vankien läheiset saattoivat vaikuttaa työnantajien käsityksiin. Osallistujista osa koki vankiloissa tehdyn työn ja koulutuksen positiivisena tekijänä

omiin kykyihin, mutta suurin osa ei kokenut siitä olevan hyötyä työllistymisessä. Tutkimuksessa havaittiin, että uudet sosiaaliset roolit, kuten vanhemmaksi tuleminen, motivoivat tekemään muutoksen elämässä ja löytämään työtä. (Cherney & Fitzgerald 2014, 30–37.)

Suomessa on vuosina 2017–2019 käynnissä VIERTO-hanke (vapautuva itsenäistä elämää rakentamaan, työhön ja osalliseksi), jonka tarkoituksena on luoda rikostaustaisille yhteiskunnallista osallisuutta lisäävä valmennusmalli. Yhteistyössä siinä toimivat Silta-Valmennusyhdistys, Laurea-ammattikorkeakoulu, Silta Monitori Oy ja Rikosseuraamuslaitos. Hankkeessa syntyneitä ideoita vankien työllistymisen edistämiseen ovat olleet esimerkiksi yhteistyössä TE-palveluiden kanssa toimivat inforyhmät vankiloiden avo- ja vapauttamisosastoilla, joissa käsitellään saatavilla olevia palveluita työllistymisen edistämiseksi. Muita ideoita ovat vankilassa toteutettavat tutustumiskäynnit työllistymistä edistäviin palveluyksiköihin, laitoksissa järjestetyt koulutus- ja työllisyysmessut sekä vapaaehtoistyö. Vankien työelämätaitoja voidaan edistää työhaastatteluun valmistautumisella ja harjoittelemalla työnhakua sekä opettelemalla työntekijän oikeuksia ja velvollisuuksia. (Lindstrom 2018.)

2.3 Vapautuminen

Vankeuden tavoite on tukea vangin rikoksettomuutta edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan (Vankeuslaki 2005/767, 1. luku, 2 §). Vangin kanssa laaditaan yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma, joka sisältää tiedot vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta, ehdonalaista vapautuksesta sekä poistumisluvan myöntämisestä. (Vankeuslaki 2005/767, 4. luku, 6 §). Toiminta rangaistusaikana voi sisältää työtä, koulutusta tai muita kehittäviä toimintoja, kuten kuntoutusta. Rangaistusajan suunnitelman toteutumista valvovat vankila ja arviointikeskus. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 8.)

Vankilatuomiosta vapaudutaan usein ensin ehdonalaiseen vapauteen. Jos vanki ei ole rikosta edeltäneiden kolmen vuoden kuluessa ollut vankeusrangaistuna, hän voi päästä ehdonalaiseen, kun puolet rangaistuksesta on suoritettu. Muuten hän voi

päästä ehdonalaiseen, kun rangaistuksesta on suoritettuna kaksi kolmasosaa. Ehdonalaisesti vapautuva vanki voidaan määrätä valvontaan, jos hänelle määrätty koeaika on pidempi kuin yksi vuosi. (Vapautuminen 2013.)

Valvotun koevapauden suunnittelu aloitetaan aikaisintaan vuosi ennen vapautumista, jos koevapauden nähdään edistävän yhteiskuntaan sijoittumista. Vapauttamisen suunnittelu edellyttää vapautuvan vangin palvelutarpeen arviointia ja selviytymisedellytysten huomioon ottamista. Palvelutarpeen arvioinnissa otetaan huomioon vapautuvan sosiaalinen tilanne kokonaisvaltaisesti. Tarvittaessa tehdään yhteistyötä asuinkunnan eri tukipalvelujen, kuten sosiaaliviraston ja työvoimaviranomaisten kanssa. Kuntien lisäksi vapautuvan vangin tukena toimivat erilaiset järjestöt, kuten kriminaalihuollon tukisäätiö ja KRIS Suomenkeskusliitto. (Vapautumisen valmistelu 2013.)

Koevapaus on mahdollista suorittaa myös päihdehoitolaitoksessa, mikä valmistaa päihteettömään elämään vapautumisen jälkeen. Avovankiloiden lisäksi on olemassa vapauttamisyksiköitä, jotka ovat hyvä ratkaisu niille, jotka eivät voi päästä koevapautteen esimerkiksi asunnon puutteen vuoksi. (Vapautuvien asumisen tuki 2018, 27.)

Valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta (2015) vapauttamissuunnitelmasta määrätään seuraavasti:

Vapauttamissuunnitelmaa valmisteltaessa on selvitettävä niitä tekijöitä, jotka tukevat vapautuvan vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Eri-tyisesti on arvioitava vapautuvan vangin asumiseen, toimeentuloon, työhön tai koulutusjärjestelyihin, sosiaalisiin suhteisiin, työkykyyn, terveydenhuoltoon sekä päihdekuntoutukseen ja muuhun psykososiaaliseen kuntoutukseen liittyviä tarpeita. Yhteistyössä kunnan sekä työ- ja elinkeinohallinnon kanssa on vangin suostumuksella huolehdittava siitä, että vapauttamissuunnitelma tukee kunnassa mahdollisesti valmisteltavaa hoito-, huolto- tai kuntoutussuunnitelmaa.” (Valtioneuvoston asetus vankeudesta 548/2015, 13 luku, 76§.)

Vapautumisen jälkeen rikosseuraamusasiakkaat saavat kunnan järjestämän sosiaalihuollon palveluita, joita ovat erityisesti sosiaalityö, toimeentulotuki, asumispalvelut, päihdehuolto ja kuntouttava työtoiminta (Kaurala & Kylämarttila 2010, 10).

Vapautuvalle vangille tarjottava tukityö on hyvä aloittaa siinä vaiheessa, kun vankilassa tehdään vapauttamissuunnitelmaa. Monet vapautuvien asumisen tuen verkoston jäsenjärjestöt voivat tavata vapautuvaa vankia jo tuomion aikana. (Vapautuvien asumisen tuki 2018, 24.) Asumisasioiden hoitaminen on keskeinen osa vapautumisen valmistelua, ja se pitäisi aloittaa hyvissä ajoin, mielellään kuusi kuukautta ennen vapautumista. Vapautuvalta vangilta saattavat puuttua verkkopankkitunnukset ja/tai henkilöllisyystodistus, jolloin elämän järjestäminen siviilissä on lähes mahdotonta. (Mts. 25–26.)

Päivi Lahti haastatteli 13 ehdonalaisvalvontaan määrättyä henkilöä lisenssiaatin työsääntä tutkiakseen, miten he järjestivät elämänsä vapautumisen jälkeen. Haastatelluista 11 (suljetussa vankilassa olleita) koki vapautumisen vaikeaksi ja haastavaksi, kaksi avolaitoksessa ollutta koki vapautumisen myönteisenä. Suljetussa vankilassa olleet kuvasivat vapautumiskokemustaan ahdistavaksi ja he kokivat leimautuneensa vangeiksi. Haasteita he kokivat erityisesti asunnon saamisessa ja toimeentulossa. (Lahti 2010, 68–72.)

Rikosseuraamuslaitoksen laatumittauksessa (2016) kolmannes vangeista koki, ettei ollut saanut tarvitsemaansa tukea vapautumiseen liittyvissä asioissa. Vajaa kolmannes myös koki, ettei saanut vankilasta tarpeeksi apua elämänsä järjestykseen laittamiseksi. Erityisesti asunnon hankkiminen vapautumisen valmistelussa koettiin puutteelliseksi. (Linderborg, Blomster, Muiluvuori, Tyni & Laurila 2017, 22.) Lainrikkojien tuen tarvetta on laajasti tutkittu viimeksi vuonna 2008. Siinä työvoiman palvelukeskuksen työntekijöitä haastateltiin, ja heiltä kysyttiin kolmea tärkeintä tukimuotoa rikoksenteijöille. Vastausten mukaan kolme suurinta olivat sosiaalityön lisääminen yleensä, työ ja koulutus sekä päihde- ja terveystalvet. Käytännössä toteutettavia sosiaalisen tuen ja -kontrollin keinoja olivat muun muassa sovitut kotikäynnit, käytännön ohjaus asioiden hoitamiseen, asumiskykyjen parantaminen elämänhallinnan lisäämiseksi, tukiverkostot ja ennakoiva kontrolli asumisen häiriöihin puuttumiseksi. (Karjalainen & Viljanen 2009, 36–37.)

Monet vangit voivat olla velkaantuneita. Rangaistusajan suunnitelmassa käydään läpi myös vangin velkaongelmat. Vakavien velkojen selvittelyn apuna toimii maksuton velkaneuvonta, mutta rikosperusteisten velkojen takia voi olla vaikea päästä velkajär-

jestelyihin. Pienempien velkojen hoitoon jotkin kunnat järjestävät sosiaalista luotosta. Palkallisen toiminnan mahdollistaminen vankeusaikana voisi antaa mahdollisuuden velkojen hoitamiseen jo vankeusaikana, mikä motivoisi velkojen hoitoon myös vapautuessa. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 46.)

Myös vertaistuella voi olla merkittävä vaikutus rikostaustaisten elämänhallinnan tukemisessa, sillä usein vertaisen kanssa on helpompi luoda luottamussuhde kuin viranomaisten kanssa (Vapautuvien asumisen tuki 2018, 27).

3 Työnteon merkitys

Moninkertaisesta tai pitkäaikaisesta vankeusrangaistuksesta vapautuvat henkilöt ovat usein joutuneet syrjäytymisprosessiin. Merkityksellisen työn tai tekemisen löytäminen voi auttaa olemaan enemmän osallinen yhteiskunnassa. Raivio ja Karjalainen (2013) määrittelevät osallisuudelle kolme ulottuvuutta Erik Allardtin nimeämien perustarpeiden mukaan. Näitä ovat having (riittävä toimeentulo ja hyvinvointi eli taloudellinen osallisuus), acting (valtaisuus/toimijuus eli toiminnallinen osallisuus) ja belonging (yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyys, eli yhteisöllinen osallisuus). Raivio ja Karjalainen määrittelevät jokaiselle osallisuuden ulottuvuudelle myös negatiivisen vastaparin, syrjäytymisen ulottuvuudet. Vieraantuminen, objektiivisuus, vetäytyminen, osattomuus, taloudellinen ja terveydellinen huono-osaisuus sekä turvattomuus johtavat ihmisen syrjäytymiseen. (Era 2013, 16–17.) Työllisyys voi liittyä kaikkiin kolmeen osallisuuden osa-alueeseen. Se voi taata toimeentulon, tarjota toiminnallista osallisuutta sekä työyhteisöön kuulumista.

Työllistyminen ei kuitenkaan automaattisesti edesauta rikollisuuden jättämistä: rikollisuudesta irrottautumisen ja työllistymisen yhteyttä havainnoineessa tutkimuksessa huomattiin hypoteesin mukaisesti, että työllistyminen ei yleensä edeltänyt rikollisuudesta irrottautumista, vaan oli ennemminkin seurausta siitä, että henkilö oli tehnyt muutoksen elämässään ja lähtenyt vapaaehtoisesti hakeutumaan työelämään.

(Skardhamar & Savolainen 2012, 21–24.) Vaikuttaa siis siltä, että työpaikan hakemiseen motivoidutaan vasta, kun ollaan ensin tehty päätös pysyä poissa rikollisesta toiminnasta. On mahdollista, että jos itsensä on pystynyt elättämään rikollisuudella, ei

työllä ole näyttäytynyt samanlaista arvoa kuin silloin kun rehellinen työ nähdään ainoana keinona ansaita toimeentulonsa. Rikollisuus on voinut tarjota myös toiminnallista tai yhteisöllistä osallisuutta silloin kun rikoksen tekijä on liittynyt rikolliseen alakulttuuriin ja saanut hyväksyntää viiteryhmän jäseniltä.

Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa (Hagler, Hamby, Grych & Banyard 2015) haluttiin selvittää, millä tavalla työ voi parantaa työntekijän hyvinvointia. Tutkimuksessa haastateltiin laadullisesti 200 henkilöä. Haastatteluiden analyysissa löydettiin kaksi työhön liittyvää prosessia, jotka vaikuttivat työn merkitykseen: itseen orientoituneet ja toisiin orientoituneet prosessit. Kumpaankin näistä saatiin analyysin avulla kolme alakategoriaa. Osa osallistujista arvosti työtään sen takia, että se takasi itsenäisyyden ja tilaisuuden olla riippumaton muista ihmisistä taloudellisesti. Monille se oli myös tärkeä itsensä kehittämisen väylä. Jotkut kokivat tärkeimpänä työn voimaannuttavuuden tai sen, että pystyy olemaan ylpeä tekemästään työstä ja kokemaan itsensä hyväksi siinä.

Toisiin orientoituneissa prosesseissa työ parantaa henkilön hyvinvointia siten, että se hyödyttää toisia ihmisiä. Työ tarjoaa tavan elättää perheensä. Siinä voi jakaa tietoa muille ihmisille, erityisesti nuoremmille sukupolville ja antaa heille hyvän esimerkin. Jotkut myös kokivat voivansa auttaa muita työssään ja saavansa siitä merkitystä työleen. Nämä kategoriat eivät olleet toisensa poissulkevia, joten monilla oli useampia tekijöitä, jotka vaikuttivat työstä saatavaan hyvinvointiin. (Hagler, Hamby, Grych & Banyard 2015, 1498–1504.)

Siihen, millaisena työnteon merkitys koetaan, vaikuttaa myös työelämän murros. Murroksen takana vaikuttavat esimerkiksi digitalisaatio ja globalisaatio. Työn sisältöä, työvoimaa ja työntekijän ja työnantajan välistä suhdetta muuttavat etenkin jakamis- ja alustatalous sekä tekoäly. Ihmisten arvoja uusivat työn ja toimeentulon muodot. (Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa – Jaettu ymmärrys työn murroksesta 2017, 13, 17.) Aikaisemmin työ ja tavaroiden tuottaminen oli rutiininomaisempaa, mutta nykyään hyödynnetään koneita sekä tuotantoon että ongelmien ratkaisuun. Tiedon merkitys kaikessa työssä kasvaa digitalisaation myötä, ja työn korvaaminen koneilla antaa ihmisille mahdollisuuden keskittyä tekemään jotain muuta, jonka he kokevat merkityksellisemmäksi. Aiemmin ollaan keskitytty suorittamiseen ja urakehitykseen, mutta nykyisin on alettu korostaa myös omien arvojen merkitystä, eli työ voi

olla itselle tarkoituksenmukaista ja mielekästä vaikka se ei toisikaan yhteiskunnallista tunnustusta. (Mts. 18–19.)

Työpaikat ja ammatinkuvat muuttuvat ja vähenevät jatkuvasti. Tulevaisuudessa työ tulee olemaan yhä enemmän pilkkoutunutta, ja se voi olla keikkatyötä tai pätkätyötä, jolloin toimeentulo hankitaan usein eri kanavien kautta. Silloin työntekijän ja työnantajan välinen suhde ei ole enää perinteinen. (Mts. 26.) Tällöin myös toimeentulon väylät muuttuvat epävarmemmiksi ja omaa osaamista tulee jatkuvasti kehittää.

Oman roolin löytäminen yhteiskunnassa on aikaisemmin tapahtunut työn tekemisen kautta, mutta työn murros aiheuttaa sen, että oman paikan löytäminen työn kautta on muuttunut vaikeammaksi. Tulevaisuudessa kiinnittyminen yhteiskuntaan liittyy enemmänkin merkityksellisen tekemisen löytämiseen erilaisissa verkostoissa ja yhteisöissä. (Mts. 27–35.)

4 Inhimillisen toiminnan malli työhön motivoitumisessa

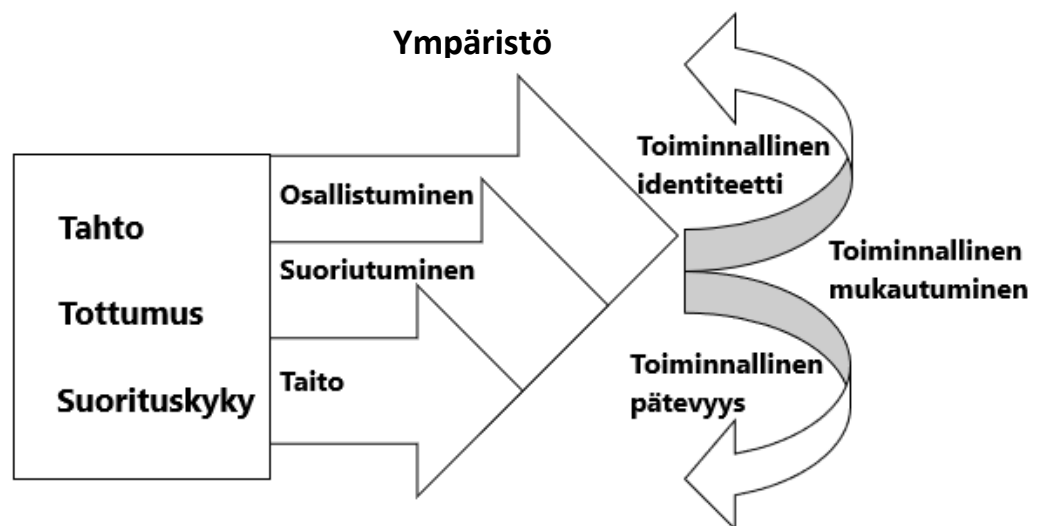
Inhimillisen toiminnan malli on Gary Kielhofnerin kehittämä teoreettinen malli, joka pyrkii selittämään ihmisen toimintaan motivoitumista ja siinä suoriutumista. Mallin kautta voidaan kuvailla, mitkä tekijät vaikuttavat työllistymiseen.

Inhimillisen toiminnan mallin mukaan ihmisen toimintaa ohjaavat tahto, tottumus ja suorituskky. Näiden lisäksi toimintaan vaikuttaa olennaisesti ympäristö. Ihmisillä on synnynnäinen halu toimia, saada aikaan muutosta ympäristössään. Tähän haluun vaikuttavat henkilön kyvykkyys ja tehokkuus, toimintaan liittyvä tärkeys ja arvostus sekä nautinto, joka on seurausta toiminnasta. Toimintaan vaikuttaa myös aina se konteksti, jossa se tapahtuu. Fyysinen ja sosiokulttuurinen ympäristö tarjoavat mahdollisuuksia ja tukea sekä vaatimuksia ja rajoitteita ihmisten toiminnalle, ja riippuu ihmisen ominaisuuksista, miten hän näihin reagoi. (Kielhofner 2008, 12–21.)

Sitä, mitä ihmiset tekevät, voidaan kuvata kolmella eri tasolla: toiminnallinen osallistuminen (occupational participation), toiminnallinen suoriutuminen (occupational performance) ja toiminnallinen taito (occupational skill). Toiminnallinen osallistumi-

nen käsitetään inhimillisen toiminnan mallissa osallistumisena työhön, leikkiin tai päivittäisen elämän aktiviteetteihin, jotka ovat osa henkilön sosiokulttuurista kontekstia ja joita henkilö haluaa tehdä tai hänen täytyy tehdä. Toiminnallinen suoriutuminen taas on spesifimpi, tietyn toiminnan suorittaminen, kuten ruuan laittaminen. Taidot viittaavat yksittäisiin toimintoihin, joita toiminnan suorittaminen vaatii. Näitä ovat motoriset taidot, prosessitaidot ja kommunikaatio/vuorovaikutustaidot. (Kielhofner 2008, 101–103.)

Kolmen toiminnan ulottuvuuden kautta syntyvät toiminnallinen identiteetti, toiminnallinen pätevyys (occupational competence) ja toiminnallinen sopeutuminen (occupational adaptation). Identiteetti käsittää ymmärryksen omista kyvyistä, mielenkiinnon kohteista, rooleista, rutiineista ja näkemyksistä siitä, mitkä ovat ympäristön tarjoamat mahdollisuudet. Toiminnallinen identiteetti heijastaa oman menneisyyden kokemuksia, sitä minkälaisena itseään pitää ja minkälaista toimintaa tulevaisuudessa itselleen valitsee. Toiminnallinen identiteetti vaikuttaa siihen, millainen on toiminnallinen pätevytemme; miten täytämme velvollisuutemme ja arvojemme mukaiset toiminnot, joita tahdomme tehdä. Identiteetti ja pätevyys yhdessä muodostavat lopulta toiminnallisen sopeutumisen, eli millä tavalla sopeudumme elämänmuutoksiin. (Kielhofner 2008, 106–108.)

Kuvio 1. Toiminnallisen mukautumisen prosessi

(Mukailtu Taylor & Kielhofner 2017, 119)

Työllistymisen haasteet voivat olla sosiaalisesta ja institutionaalisesta ympäristöstä johtuvia, ja lisäksi siihen vaikuttavat henkilökohtaiset kyvyt ja käsitykset omista kyvyistä, sekä aikaisemmat elämänvalinnat, jotka ovat ohjanneet elämää tiettyyn suuntaan. Käsitys omasta pätevyydestä ja työn teolle annetut arvot vaikuttavat motivaatioon työllistyä. Työn tekeminen liitetään usein elannon ansaitsemiseen, mutta rikolliset ovat voineet löytää muita keinoja hankkia elantoa.

Mihin ihminen osallistuu ja millaiseksi hänen toiminnallinen identiteettinsä muodostuu, juontuu osittain motivaatiotekijöistä. Kuvaja (2011) haastatteli lisensiaatintutkimuksessaan sosiaalitoimen työvalmentajien näkökulmia työnhakumotivaatioon, ja löysi kolme motivaatioon vaikuttavaa seikkaa: henkilökohtaiset ominaisuudet, elämäntilanteeseen ja sosiaalisiin suhteisiin liittyvät tekijät sekä työttömyyden kestoon ja kokemiseen liittyvät tekijät. (Kuvaja 2011, 73.) Myönteisesti työllistymiseen vaikuttavia henkilökohtaisia ominaisuuksia olivat esimerkiksi itsearvostus, positiivisuus, sitkeys, tosiasioiden hyväksyminen ja uteliaisuus. Negatiivisesti työllistymiseen taas vaikuttivat muun muassa lukkiintuneet asenteet, omaksuttu uhrin rooli, toivottomuus, omanarvontunteen puuttuminen ja epärealistiset toiveet. (Kuvaja 2011, 74.)

Elämäntilanteissa havaittiin eri ihmisillä olevan työnhakua edistäviä ja estäviä tekijöitä. Edistäviä olivat hyvät sosiaaliset suhteet ja yksinhuoltajaäitien lasten teini-ikäistyminen, estäviä taas olivat pienten lasten tai muiden omaisten hoitaminen sekä traumaattiset elämäntapahtumat. (Kuvaja 2011, 78–79)

Sosiaalitoimen työvalmentajien näkemysten mukaan pitkäaikaistyöttömiä oli vaikeampi motivoida työnhakuun kuin lyhyen aikaa työttöminä olleita, vaikka toisaalta vasta työttömäksi tulleet eivät välttämättä olleet vielä heränneet työnhakuun. Ihmiset myös kokivat työttömyyden eri tavoin, esimerkiksi monet kokivat sen häpeällisenä. Työttömyyden kautta koetut negatiiviset tapahtumat, kuten huonot työnhakukokemukset, saattavat vaikeuttaa työnhakuun motivoitumista. (Kuvaja 2011, 83–86.) Negatiivisista kokemuksista muodostuu kehä, joka heikentää ennestään henkilön toiminnallista mukautumista.

Työ- ja elinkeinoministeriön selvityksessä mainitaan, että motivaation luomisessa henkilön omilla arvoilla on suuri merkitys, ja niihin voi olla vaikea vaikuttaa. Työllistymiseen motivoitumista saattavat estää etuuksien menettäminen tai kokemus siitä,

että etuudet riittävät sellaisenaan elämiseen. Selvityksessä haastatellut sosiaalitoimen työntekijät nostivat esille sen, että työllistymiseen edetään pienin askelin, pieni onnistuminen kerrallaan. Pienikin onnistuminen saattaa nostaa asiakkaan motivaatiota työnhakuun merkittävästikin. Työntekijät näkivät, että motivaation kohottamisessa keskeistä olivat vaihtoehtojen tarjoaminen asiakkaille niin, että asiakas kokee oman itsemääräämisoikeutensa säilyvän. (Köppä, Terävä, Uusikylä, & Virtanen 2011, 74–75.) Kun henkilölle siis tarjotaan ja hän valitsee itseään haastavaa toimintaa, joka kuitenkin johtaa onnistumiseen, toiminnallinen identiteetti ja suoriutuminen paranevat.

Samassa tutkimuksessa tuli esille, että kohderyhmän mielestä suurimmat esteet työllistymiselle ovat ikään ja terveydentilaan liittyvät tekijät, omaan motivaatioon liittyvät tekijät ja työmarkkinatilanne. Näiden ohella muita syitä olivat osaamisen ja työkokemuksen puute sekä perheeseen liittyvät syyt. (Terävä ym. 2011, 37–38.) Ikä ja terveydentila vaikuttavat suoraan ihmisen suorituskykyyn. Työmarkkinatilanne ja perheeseen liittyvät syyt taas ovat kärjistetyksi ympäristön asettamia rajoitteita toiminnalle. Osaamisen ja työkokemuksen puute voivat johtua monista eri syistä, kuten suorituskyvyn riittämättömydestä tai siitä, ettei esimerkiksi koulutuksen ole koettu olevan tärkeää tai oma toiminnallinen pätevyys ei ole nähty riittävänä ympäristön rajoitteisiin nähden.

5 Opinnäytetyön toteutus

5.1 Tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyön tarkoituksena oli lisätä tietoa moninkertaisen tai pitkäaikaisen rangaistuksen suorittaneiden vankien työllistymiseen liittyvistä esteistä ja mahdollisuuksista. Tavoitteena oli kuvata rangaistustaan suorittavien vankien näkemyksiä vankeusajan jälkeisistä työllistymismahdollisuuksista. Tuloksia voidaan hyödyntää VaHa-toiminnan laadun arvioinnissa.

Tavoitteen saavuttamiseksi opinnäytetyössä oli seuraavat tutkimuskysymykset:

- Millaisia haasteita haastateltavat ovat kokemustensa mukaan kohdanneet työllistymisessä
- Millaisia merkityksiä haastateltavat antavat työlle
- Millaisia tarpeita haastateltavat kuvaavat vapautumiseen liittyen.

5.2 Kvalitatiivinen tutkimus

Kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa pyritään tutkittavan ilmiön kuvaamiseen, ymmärtämiseen ja tulkinnan antamiseen sekä saamaan syvällinen ymmärrys aiheesta. Toisin kuin kvantitatiivisessa eli määrällisessä tutkimuksessa, kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei pyritä yleistämään asioita. (Kananen 2014, 18.) Laadullisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, miten ihmiset kokevat ja näkevät reaali maailman. Päättelyketju menee induktiivisesti yksittäisestä havainnosta tuloksiin. Analyysi tapahtuu syklisesti koko tutkimusprosessin ajan. (Mts. 18–20). Laadullisen tutkimuksen kautta voidaan saada kokonaisvaltainen ja tarkka kuvaus tutkittavasta ilmiöstä (Mts. 17).

Laadullisessa tutkimuksessa tutkija itse toimii instrumenttina tehden päätöksiä siitä, mitä, paljonko ja keneltä kysytään. Kun tutkijan oman päätöksenteon varaan jää paljon, vaarana on liiallinen subjektiivisuus. (Kananen 2014, 25.)

Laadullisessa tutkimuksessa haastateltavien määrä riippuu tutkimuskysymyksestä. Sopiva määrä haastateltavia on siten niin monta kuin on tarpeellista halutun tiedon saamiseksi. Koska laadullisessa tutkimuksessa tilastollisten yleistysten sijasta pyritään saamaan tietoa paikallisesta ilmiöstä ja ymmärtämään asioita syvällisemmin, jo muutamia henkilöitä haastatteleamalla voidaan saada merkittävää tietoa. Tällainen harkinnanvarainen näyte voi kuitenkin olla harhainen, ja se pitää ottaa huomioon haastattelujen laatua arvioitaessa. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 58–59.) Alun perin tässä opinäytetyössä pyrittiin noin kymmeneen haastateltavaan, koska se oli ajallisesti realistinen tavoitemäärä. Aikataulujen rajallisuuden takia lopulta tehtiin kahdeksan haastattelua.

Laadullisessa tutkimuksessa ei voida tehdä yleistyksiä, jotka olisivat tilastollisesti merkitseviä, koska haastatteluja ei ole mielekasta tehdä niin paljon. Laadullisessa analyysissä on kaksi vaihetta, pelkistäminen ja tulkinta, jotka liittyvät toisiinsa. Pelkistämisen ensimmäisessä vaiheessa keskitytään havainnoimaan tutkimuskysymyksen kannalta oleellisia asioita. Tämän jälkeen aineistoa karsitaan edelleen yhdistelemällä havaintoja niiden yhteisten piirteiden mukaan. (Alasuutari 2011, 30–31.) Pelkistämisvaiheessa saaduista tuloksista tehdään lopuksi tulkintavaiheessa merkitystulkinta tutkitavasta ilmiöstä (Mts. 34–35). Mitä enemmän samankaltaisia havaintoja aineistosta löytyy, sitä todennäköisemmin tulokset ovat todenmukaisia. (Mts. 37).

Tulkintavaiheessa tulevat esille tutkittavien ilmiöiden sosiaaliset merkitykset. Tulkinta on onnistunut, jos tutkimuksen lukija voi löytää tekstistä samat asiat kuin tutkija, eli opinnäytetyössä pyrittiin tekemään tulkintoja perustuen saatuun aineistoon. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tosin tulkintaa tehdään koko tutkimusprosessin ajan. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 149–152.)

5.3 Tutkimusaineiston keruu

Tutkimuksen kohderyhmänä olivat Vapauteen Hallitusti -toiminnassa mukana olevat moninkertaisesta tai pitkäaikaisesta vankeusrangaistuksesta vapautuneet henkilöt. Haastateltuja oli kahdeksan, joista seitsemän oli miehiä ja yksi nainen. Haastatellut olivat keski-ikäisiä tai vanhempia. Yleisin tuomion syy oli ollut väkivaltarikokset, seuraavaksi yleisimpiä olivat omaisuusrikokset. Monilla rikoksiin liittyi myös päihteiden käyttöä. Kaikilla oli taustallaan erilaisia rikoksia, eli kukaan ei ollut tehnyt vain tietynlaisia rikoksia.

Tutkimusaineisto kerättiin teemahaastattelun avulla. Se sopii käytettäväksi, kun selvitetään vähemmän tunnettua ilmiötä. Teemahaastattelussa ennalta päätetyt teemat käydään läpi kaikkien tutkittavien kanssa, mutta tarkoitus on huomioida ihmisten omat tulkinnat asioista ja antaa vapaalle puheelle tilaa, luoden tilanteesta keskustelunomaisen. Teemojen käsittelyn järjestys ei välttämättä ole ennalta määritelty. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, 6.3.2.)

Teemat muodostetaan riittävän aiheeseen perehtymisen perusteella, mikä edellyttää aihepiiriin tutustumista perusteellisesti sekä haastateltavien tilanteen tuntemista.

Teemojen muodostamisen jälkeen tutkimuskysymykset on muutettava tutkittavaan muotoon eli operationalisoitava, koska teoreettisille käsitteille tulee löytyä empiiriset vastineet aiheen tutkimisen mahdollistamiseksi. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, 6.3.2.) Tutkittavat ilmiöt jaetaan osailmiöihin, joiden kautta teoreettiset käsitteet muodostetaan. Teema-alueet edustavat pääkäsitteiden alakäsitteitä. Teemat taas voidaan jakaa tarkempisiin kysymyksiin. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 66–67.) Esimerkiksi yksi opinnäytetyön tutkimuskysymys oli "mikä merkitys työnteolla on haastateltaville", joka pilkottiin useampaan eri haastattelukysymykseen, jotka kartoittavat muun muassa mitkä asiat työssä ovat merkityksellisiä, mikä on työyhteisön vaikutus tai mikä on työn vaikutus päivärytmiin.

Haastattelun teemoina olivat tutkimuskysymysten mukaan seuraavat: työllistymisen haasteet ja edistävät tekijät, työn merkitys haastateltavalle sekä vapautuvien vankien tarpeet.

Opinnäytetyöhön liittyvistä haastatteluista tehtiin saatekirje, jossa oli tarvittavat tiedot tutkimuksen tekemisestä haastateltaville. Näistä tiedoista lisää luvussa 7.1. Tämän tarkoituksena oli, että tutkittavat saavat etukäteen tietoa haastatteluista ja tulosten käsittelystä, jotta he voisivat tehdä päätöksen tutkimukseen osallistumisesta. Aluksi VaHa-toiminnan ohjaajat kysyivät asiakkaidensa kiinnostusta osallistua haastatteluun. Tämän jälkeen asiakkaisiin otettiin yhteyttä puhelimitse, jolloin haastattelun ajankohta sovittiin.

Osa haastatteluista toteutettiin VaHa-toiminnan tiloissa ja osa VaHa-toiminnan yhteistyöjärjestöjen tiloissa. Tilat olivat rauhallisia ja suljettuja, joten haastattelut saatiin tehtyä ilman häiriötekijöitä kaikessa rauhassa. Haastattelut kestivät 15–60 minuuttia, ja aineistot pyrittiin litteroimaan heti haastattelun jälkeen. Myös litterointi tapahtui yksityisessä tilassa. Haastattelut ja litteroinnit toteutuivat marras-joulukuun 2018 ja helmikuun 2019 aikana. Haastattelut nauhoitettiin varmuuden vuoksi kahdella eri laitteella sen varmistamiseksi, että toisen laitteen rikkoutuessa vielä toinen tallenne olisi käytettävissä. Tallenteet tuhottiin heti litteroimisen jälkeen, ja litterointitiedostot poistettiin, kun niitä ei enää tarvittu opinnäytetyön teossa.

Haastattelut sujuivat muuten ongelmitta, mutta välillä haastattelut peruuntuivat, kun haastateltava ei saapunutkaan paikalle. Uusi aika saatiin kuitenkin sovittua melkein

aina. Haastatteliijoille jäi positiivinen kokemus haastatteluista ja myös haastateltavat vaikuttivat tyytyväisiltä.

Osalle haastatelluista hieman vaikeita kysymyksiä tuntuivat olevan: ”Millainen päivärhythmi on silloin, kun et ole työssä? Millainen se on silloin kun olet työssä?” ja ”Millaista tietoa tarvitsisit yhteiskunnasta enemmän? Millainen tieto mielestäsi tukee vapautumista?”. Tämä saattoi johtua monestakin eri syystä, kuten siitä, että he eivät olleet pohtineet asiaa aikaisemmin tai kysymykset tuntuivat liian laajoilta. Tällöin kysymyksen tavoitetta pyrittiin avaamaan tai pilkkomaan enemmän, esimerkiksi ”mihin aikoihin heräät tavallisesti” tai ”minkä asian tietämisestä etukäteen ennen vapautumista olisi ollut hyötyä?”. Pääasiassa kaikkiin kysymyksiin kuitenkin saatiin vastaus, ja vain kaksi kertaa vastaus oli ”en osaa sanoa” tai ”en tiedä”.

Haastattelututkimuksella on toisaalta omat haittapuolensa. Haastatteluaineiston tematisointi on usein sitaattien esittelyä vailla erityisempää tulkintaa ja analyysia. Siksi etenkin tyypittelyssä on syytä prosessoida aineistoa aktiivisesti. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, 7.3.5.) Raporttia laatiessa tulisi pohtia, mikä on kunkin sitaatin merkitys tekstissä (Mts. 7.3.4).

Haastattelun ongelmana ovat virhelähteet, esimerkiksi haastateltava voi haluta antaa vain sosiaalisesti hyvänä pidettyjä vastauksia. Myös analyysi ja tulkinta voivat tuottaa haasteita, koska ne eivät mene aina tietyn kaavan mukaisesti. Lisäksi suositellaan, että haastattelijat olisivat jo kokeneita ja koulutautuneita haastattelijan rooliin. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 35.)

5.4 Aineiston analysointi

Analyysitavaksi valittiin sisällönanalyysi. Siinä analysoidaan haastattelussa puhuttuja sisältöjä, jolloin litteroidaan sanatarkasti kaikki puhuttu, eli myös tilkesanat. Tärkeää on litteroida kaikki ne puheen piirteet, jotka ovat keskeisiä analysoitavan ongelman kannalta. (Hyvärinen ym. 2017, 430.) Kaikkea nauhoitettua ei litteroitu, vaan tutkimusongelman kannalta poimittiin keskeisin puhe puhtaaksikirjoitettavaksi. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 143–149.) Teemahaastattelua on luonnollista analysoida teemoittain,

mutta välttämättä ennakkoon asetetut teemat eivät ole samat kuin analyysin perusteella valitut teemat (Saaranen-Kauppanen & Puusniekka 2006, 7.3.4). Tässä opinnäytetyössä teemaperustainen analyysi tuntui kuitenkin luontevimmalta.

Haastatteluaineistoa analysoitiin teorialähtöisesti. Siinä kategoriat määritellään aikaisemman tiedon perusteella, ja niihin etsitään aineistosta sopivia lausumia edeten yleisestä yksityiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 97.) Määritellyn analyysirungon sisälle muodostetaan luokkia aineistolähtöisen sisällönanalyysin perusteita noudattaen (Mts. 95). Tuomi & Sarajärven (2018) mukaan Miles ja Huberman (1994) jaottelevat analyysin kolmeen vaiheeseen, jotka ovat aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely sekä abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luonti. Aineiston keräämisen jälkeen sitä pelkistetään poistamalla siitä epäolennaiset asiat ja etsimällä tutkimustehtävää kuvaavat alkuperäisilmaukset, jotka edelleen voidaan muuttaa pelkistetyiksi ilmaisuiksi. Seuraavaksi aineistoa ryhmitellään etsimällä yhdistäviä tekijöitä ja eroavaisuuksia alkuperäisilmauksista. Samankaltaiset ilmaukset ryhmitellään omiksi alaluokikseen. Samalla alkuperäisestä aineistosta tulevat ilmaukset käsitteellistetään teoreettisiin käsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 91–94.)

Laadullisessa analyysissä pitää ottaa huomioon muista vastauksista eroavat vastaukset, koska muuten tuloksista tulee liian yleistetyt ja ne jäävät vajavaisiksi. Laadullisessa analyysissä eri ihmisten vastauksien välillä olevat erot ovat tärkeitä, ja siksi ei kannata pyrkiä pelkistämään aineistoa liikaa. (Alasuutari 2011, 32–34.)

Tässä opinnäytetyössä aineisto luokiteltiin yhdistäviin luokkiin haastatteluteemojen perusteella. Tämän jälkeen aineistoa käsiteltiin aineistolähtöisen sisällönanalyysin perusteiden mukaisesti, jolloin syntyivät alaluokat ja pääluokat. Samoista alkuperäisilmauksista saattoi löytää useita eri merkityksiä ja ristiriitaisuuksia, jolloin ne voitiin luokitella erilaisilla tavoilla. Esimerkki analyysistä on opinnäytetyön liitteessä 3.

6 Opinnäytetyön tulokset

Tulokset esitellään jaoteltuna haastatteluteemoittain. Ensimmäiseksi eritellään työllistymistä estävät ja edistävät tekijät. Sen jälkeen käsitellään työn merkitykseen liittyvät tulokset ja vapautumista helpottavat tekijät. Suorat lainaukset haastatteluista on merkitty tunnuksin H1–H8, joiden järjestys on satunnaistettu, jotta se ei vastaa haastatteluiden tekemisen järjestystä.

6.1 Työllistymistä estävät tekijät

Työllistymistä estäviä tekijöitä olivat osaamisen puute, itsetunnon heikkous, sosiaalisen ympäristön ongelmat, terveydelliset tekijät ja työnantajien negatiiviset käsitykset. Lisäksi työllistyminen ei eri syiden takia välttämättä motivoinut tai se oli vaikeaa, koska ei ollut omaa asuntoa.

Osaamisen puutteeseen liittyvät koulutuksen ja työkokemuksen vähäisyys. Kahdella haastatelluista oli toisen asteen ammatillinen tutkinto. Kolme henkilöä oli aloittanut jonkin koulutuksen, joka sitten oli jäänyt kesken. Toisaalta kahden henkilön vastauksista kuvastui, että ennen ei tarvinnutkaan olla koulutusta, vaan töitä sai muutenkin.

"Peruskoulu. Koska silloin oli töitä, ei välttämättä tarvinnut mihikkää kouluihin mennä. Silloin, kun mä olin nuori." (H2)

"Siellä (ulkomailla) oli sellai tiskijono, joku viiskyt-sata odottamassa, tehtaalle meet kysyy vaa. Silloin pääsi töihin. Ihan minne vaan. Tosi helpposti." (H5)

Nämä lainaukset liittyvät myös yhteiskunnan muutokseen, sillä nykyään on yhä vaikeampi saada työtä ilman koulutusta. Osaamisen puutteeseen liittyy myös tietotekniikan kehityksestä jääminen vankilassa. Kauemmin suljetussa vankilassa olleet eivät välttämättä olleet perillä nykytekniikan toiminnasta:

"Mitä mä oon nähny siellä, ni ihmiset ketkä on, ne ei pääse tietokonekursseille, ne ei osaa käyttää tekniikkaa ollenkaan, ni ne ei pärjää sitte täällä toisella puolella mitenkään." (H1)

Muutama henkilö oli myös sitä mieltä, että suljettu vankila ei edistä työllistymisajatuksia millään tavalla, tai vaikutus on ollut negatiivista. Yksi haastatelluista ei ollut koskaan ollut avoimilla työmarkkinoilla, ja työkokemuksen puute oli hänen mukaansa suurin haasteensa työllistymisessä. Melkein kaikki haastatellut olivat tehneet jatkuvasti töitä rangaistusaikanaan, mutta suurella osalla haastatelluista oli jo pitkä aika siitä, kun he viimeksi olivat olleet avoimilla työmarkkinoilla. Seuraava kommentti kuvastaa myös **itsetunnon** heikkoutta työnhaussa, sillä haastateltu selvästi haluaisi saada töitä, mutta uskallus ja kehtaus puuttuvat:

"Niin että pitäis olla enempi rohkee vaan ja lähtee, mutta sitä on vähän silleen vässykkä, että haluja ois mutta ei oo oikeen uskallusta ja kehtausta, että ne aina kysyy sitä työkokemusta ja sun muuta ja silleen." (H6)

Haastatellut eivät välttämättä olleet **motivoituneita** saamaan töitä. Se johtui esimerkiksi omaan käteen jäävän rahan vähäisyydestä:

"Siinä on se este, että se vouti kun tulee siihen palkkaan..." (H4)

"Mutta sitte taas välillä tulee semmonen typerä mieli, että yheksällä eurolla raataa ku hullu, niin se on vähän niinku semmonen... mutta minkäs teet." (H6)

Yhdeksän euroa on se määrä, jonka työtoimintaan osallistumisesta saa päivässä. Tämä summa ei houkuttele tekemään töitä niin tosissaan kuin mihin pystyisi. Eräs haastateltu olikin sitä mieltä, että jos hän tällaista työtä menisi tekemään, hän haluaisi itse päättää mihin aikaan sinne menee. Toinen lainaus kuvastaa sitä, miten haastateltu kyseenalaistaa oman työpanoksensa yhdeksän euron vuoksi. Mahdollisesti muut työstä saatavat hyödyt kuitenkin motivoivat jatkamaan työtoiminnassa oloa. Kaksi henkilöä myös kuvaili, että vankila-aikana ajatukset ovat muualla kuin työllistymisessä:

"Niin no se nyt on ku se koppi menee kiinni niin ei se nyt sillee niin hirveesti, ei siinä tuu ekana mieleen mihin lähtis töihin." (H4)

"No en minä siellä ajatellu muuta kuin pois pääsyä. Että katotaan sitten." (H2)

Terveydelliset tekijät tulivat esille osassa haastatteluista. Usealla oli päihdeongelmia, jotka olivat myös yleensä osasyynä saadulle tuomiolle. Mielenterveystekijät tulivat esille erään henkilön haastattelussa selkeästi. Kahdella haastatellulla oli myös fyysiseen terveyteen liittyviä ongelmia, joiden vuoksi he eivät voineet tehdä raskasta työtä.

Asunnon puute on monilla vapautuvilla vangeilla ongelmana. Rikosseuraamusviraston mukaan 21 %:lla vapautuneista vangeista aikavälillä 1.1.2017–30.6.2017 ei ollut asuntoa. Puutteellisia tietoja oli myös paljon, koska 27 %:lle ei ollut tehty asuntokartoitusta. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaista 4 % oli vailla asuntoa. (Mäki 2017, 6–8.) Tämä näkyi myös tämän opinnäytetyön haastatteluissa. Asunnon puute koettiin sellaisena perustavanlaatuisena haasteena, jonka vuoksi työllistyminen ei ole mielessä:

"Ennen vanhaan ku vankilassa, sanotaan vaikka kun viistoista vuotta sitten kymmenen vuotta sitten, kyllä se se oli se ongelma työllistymisessä justiinsa kun ei ollu omaa asuntoo kun tulee (vankilasta), niin se vankila siinä mielessä että, että kun sä sielt tuut, eikä oo omaa asuntoo niin miten helvetis lähtee töihin. Toisen nurkista vaan. Siel juodaan koko yö ja huudellaan. Ei. Ei se oikeestaan oo mielessä (työ), ei oikeen pysty menee töihin jos ei oo omaa asuntoo." (H5)

Tässä lainauksessa tulee myös esille, kuinka asunnon puutteen vuoksi voi joutua asumaan jonkun tutun luona, jolloin elämäntapa helposti ajautuu takaisin vanhoille urille. Tästä voi syntyä syrjäyttävä kierre, josta on vaikea päästä eroon. Sama henkilö totesi, että muutoksen tekeminen voi olla hankalaa **sosiaalisen ympäristön** pysyessä samana:

"Siel on kuitenkin sellasia, jotka haluaa tosiaan alkaa elämän ja ei halua mennä takas. Ja siin ei oo oikeen kivat mahdollisuudet jos samaan jengiin joutuu." (H5)

Lisäksi kaksi haastatelluista koki, että työnantajilla on **negatiivisia käsityksiä** vankilaustaan tai etnisyyden takia, joiden vuoksi on vaikeampaa saada töitä:

"Mun mielestä on vaikeeta kun on linnassa ollu, niin jos ne saa sen selville, niin saada työpaikkaa." (H2)

"Mul on monta kaverii, jotka on ihan ammattimiehiä ja ne ei oo päässy töihin, ihan vaan sen takii ku on ollu vankilassa." (H8)

Haastatelluilla oli keskenään erilaisia näkemyksiä tulevaisuudestaan ja työllistymisestään. Yksi heistä oli suunnitellut elämänsä pitkälle eteenpäin, hänelle oli luvattu työpaikka ja hän vaikutti toiveikkaalta. Yksi kuntouttavassa työtoiminnassa ollut oli tällä hetkellä valintojen äärellä ja hän totesi, että ennen eläkkeelle menoa olisi vielä monia vuosia aikaa tehdä töitä. Epävarmuus tulevaisuudesta ja itseluottamuksen puute välittyivät kuitenkin useissa vastauksissa, erityisesti oma työkyky oli epäilysten kohteena. Eräs haastatelluista pohti osa-aikaisen työn mahdollisuutta, kun kokoaikaista hän ei varmaankaan jaksaisi tehdä. Päihteiden käytöstä erossa pysyminen toi myös epävarmuutta joidenkin henkilöiden elämään.

6.2 Työllistymistä edistävät tekijät

Työllistymistä edistäviksi tekijöiksi havaittiin itseluottamuksen lisääntyminen, arjen asioiden kunnossa oleminen, sosiaalinen tuki ja omaan aktiivisuuteen liittyvät tekijät.

Eräs haastatelluista oli sitä mieltä, että vankilassa voi oppia tekemään hyvin jotakin työtä, mikä voi kohentaa **itseluottamusta** hakea töitä siviilissäkin:

”No onhan se tietenki hyvä, että oppii tekemään niinku sen siivoushomman alusta lähtien oikein siististi. Tottakai se vaikuttaa. Uskaltaa hakea sitten jotakin paikkaa, että mä osaan sen.” (H2)

Eräs haastateltu oli epävarma omasta työkyvystään muutaman vuoden tauon jälkeen, mikä osoittaa itseluottamuksen puutetta. Toisaalta hänestä oli hyvä asia, että jossain voi kokeilla miten hermot kestävät ennen avoimille työmarkkinoille menemistä. Kun huomaa jaksavansa yhä paremmin, samalla myös itseluottamus omiin kykyihin lisääntyy:

”Et alkuun näkis sen, nyt kun ei oo muutamaan vuoteen tehny mitään, että näkis pystyykö ja kestääkö hermot ja näin pois päin.” (H8)

Myös **sosiaalinen tuki ja kannustus** saattoivat kohottaa haastateltujen itseluottamusta:

(Haastattelukysymys) "Kun olet ollut VaHa-toiminnassa mukana, miten se on vaikuttanut ajatuksiisi omasta työllistymisestä tai toimimisesta työelämässä vapautumisen jälkeen?"

"No onhan se. Apuja on. (VaHa:n työntekijä) on aina tsempannu." (H2)

"On se tota niinku jonkunlaista kannustusta ollu. Että ihan hyvä tää vaha juttu on ollu. On ehkä vähän positiivisempaan menty. (VaHa:n työntekijän) kanssa on juteltu näistä työhommista." (H4)

"Sillon kun muutama ihminen niinku usko ja luotti minuun ja tälleen niin silleen ollu niinku hienoo, että nyt pitäs vaan lunastaa niinku, niitä lupauksia sinne päin." (H6)

Viimeisessä vastauksessa kuvastuu tunne siitä, että pitäisi olla luottamuksen arvoinen. Samalla välittyi epävarmuus omiin kykyihin lunastaa lupaukset. Sosiaalinen tuen kautta myös monet työllistymistä estävät tekijät poistuvat. Työllistyminen mahdollistuu, kun **arjen asiat** ovat kunnossa, kuten oma asunto ja toimeentulo. Sosiaaliseen tukeen liittyy myös työpaikan saaminen suhteiden kautta:

"(VaHa:n työntekijä) autto mua silleen, et mä sain tietää (henkilön nimi) ja soitin sille ja kysyin töitä." (H7)

Myös rytmin saaminen elämään koettiin hyödyllisenä. Esimerkiksi kuntouttavassa työtoiminnassa tämä mahdollistui:

"On se hyödyllistä sen takii, koska sillon sä saat normirytmän elämään." (H1)

VaHa-toiminnan työllistymistä edistävät vaikutukset liittyvät pääasiassa siihen, että työllistymisen esteitä poistetaan. Eräs haastateltu toi esille, että VaHa:n työntekijä oli tullut hakemaan hänet käynnille TE-toimistoon, kun hänellä ei ollutkaan rahaa busiin. Haastatteluissa tuli esille, että VaHa:n neuvoista on ollut apua eri asioissa.

"Joo ja sitten niinku neuvo asioissa, että miten kannattaa toimia missäkin ja keneen ottaa yhteyttä ja niinku näitä asioita, huomaa sen, ettei oo yksin, et saa apua kun viittii pyytää." (H8)

Toisaalta monessa vastauksessa myös kuvastui näkemys siitä, että töitä löytyy tekeväälle ja paljon on **omasta aktiivisuudesta** kiinni. Vaikka haasteita voi olla paljon, osalla haastatelluista oli sellainen asenne, että yrittää täytyy kuitenkin:

"No oma semmonen rehellinen, rehellinen käytös, että kertoo suoraan et on tämmönen tausta. – – Että niinku yrittää, että mitään ei saa jos ei yritä, se on niinku varma." (H8)

"Ja estää kun ei itte halua. Kaikki on halusta, itestä kiinni. Jokainen pääsee töihin jos halua. Mutku se työ ei välttämättä oo sillä paikkakunnalla missä sä haluat tai missä sä asut. Sun pitäis mennä sit työn perässä." (H5)

"No kyllä mä silloin päätin... taaksepäin kun jouduin tuomiolle, että nyt tää oli niinkun tässä, kyllä nyt jotaki pitää oikeesti niinku tehdä että. Kyllä minä oon yrittäny, mutta pitäis vaan yrittää pikkusen kovemmin. Että, se on se työ kumminki ihan silleen tärkeä." (H6)

Ensimmäisessä lainauksessa haastateltu mainitsi, että omasta taustastaan kannattaa olla rehellinen. Toisessa lainauksessa henkilö pohti, että työtä voi löytyä toiselta paikkakunnalta, jos on valmis muuttamaan työn perässä. Voi kuitenkin olla vaikea muuttaa, jos ongelmat ovat kasautuneet ja sosiaalinen verkosto on kotipaikkakunnalla. Viimeisessä kommentissa tulee esille, että haastateltu teki tuomion saatuaan päätöksen muutoksen tekemisestä. Hän toteaa jo yrittäneensä, mutta se ei ole riittänyt, vaan pitäisi yrittää kovemmin. Lisäksi eräs haastateltu koki tärkeäksi itsensä pitämisen hyvässä fyysisessä kunnossa työllistymisen kannalta.

6.3 Työn merkitys

Haastateltaville työllä oli pitkälti sama merkitys kuin aikaisemmissa tutkimuksissa on ihmisillä havaittu olevan. Työn merkitys koostui toimeentulosta ja sen mahdollistamista asioista, työn antamasta sisällöstä elämään sekä työn tekemisen mielekkyydestä.

Palkka tuli monilla ensimmäisenä mieleen työn merkityksestä kysyttäessä. Eräälle henkilölle palkka merkitsi myös sitä, että oli varaa lähteä matkustelemaan.

Osalle haastatelluista työ näyttäytyi olennaisena osana elämässä, että se kuuluu elämään tai että se antaa jotain tekemistä. Minuuteen liittyi näkemys itsestä aktiivisena toimijana:

”Että ei minust ois ainakaan kattoon syleksimään, että on niinku jotakin.” (H6)

”Että viihtyy, tykkää siitä työstä, tavallaan tykkää, että se kuuluu elämään, että ei viittis antaa pois ollenkaan.” (H5)

Kullakin haastateltavalla oli omanlaisensa mieltymykset työn suhteen, että millaista sen olisi hyvä olla. Kaikki tuntuivat kuitenkin ajattelevan, että työn täytyy olla jollakin tavalla mielekästä, että sen ei pitäisi olla vain välttämätön paha, jonne on mentävä ansaitakseen elantonsa. Työn näkyminen ulkona, ulkoilu ja käsillä tekeminen mainittiin kiinnostavina. Eräs haastateltava mietti, että työn tulisi olla itselle mielenkiintoista, mutta sen pitäisi myös antaa muille jotakin:

”Et siitä on oikeesti apua ihmisille ja se on itelle mielenkiintosta.” (H6)

Saman henkilön mielestä oli myös tärkeää, että näkee oman työnsä tuloksen:

”Semmonen et saa niinku näkyvää aikaan. Että kyl sitten niinku tietää, että nyt on tehny jotakin ja silleen.” (H6)

Erään haastatellun vastauksista taas kuvastui eräänlainen ylpeys siitä, että tekee tarkkaa jälkeä ja kantaa vastuun omasta työstään:

”Mä oon niin pirun tarkka ku mä oon töissä että, mä voin nikkaroida vaikka viikon yhtä kulmaa. – – Mä niinku haluan ettei kukaan joudu asuu missään paskassa, niin et mökki sortuu suunnilleen.” (H7)

Kaksi haastateltua myös mainitsi työpaikan sosiaaliset suhteet tärkeänä tekijänä:

”Ja yleensä ku on töissä, niin kaikilla pitäis olla hyvä mieli. Että niiku semmonen työpaikka missä ilmapiiri on hyvä.” (H8)

”Sit mulla on siellä monta hyvää ystävää, jotka on vielä töissä samalla työmaalla, niin tosi mukavaa niinku, se piristää päivää vähän ku toi aurinko paistaa tuolla ulkona.” (H7)

Näistä sitaateista voidaan ajatella, että haastatellut kokevat yhteisöllisyyden työpaikalla tärkeäksi. Sosiaalinen osallisuus voi olla tärkeä motiivi päästä töihin, ja syy lähteä työpaikalle jokaisena työpäivänä. Huonot kokemukset ilmapiiristä työpaikalla taas voivat aiheuttaa päinvastaisen tuloksen. Monella haastatellulla löytyi myös niitä huonompia kokemuksia.

Osalle haastatelluista työssä käyminen rytmitti elämää, osalla taas rytmi oli jotakuinkin sama siitä huolimatta, oliko töissä vai ei. Yksi haastatelluista ei osannut sanoa, millaisesta työstä voisi pitää, vaikka oli asiaa pohtinut. Eräs toinen taas kertoi valinneensa rikollisuran tietoisesti jo nuorena, eikä töiden tekeminen ollut ikinä kuulunutkaan hänen tavoitteisiinsa.

6.4 Vapautumisessa helpottavat tekijät

Vapautumista helpottaviksi tekijöiksi nousi kolme alaluokkaa. Ensimmäkin itsenäisen elämän mahdollistavien asioiden tulisi olla kunnossa, kuten asunnon ja toimeentulon. Myös monipuolisen tiedon saaminen selvitetävistä ja hoidettavista asioista vapautumisen jälkeen ja mieluusti jo vankila-aikana helpottaisi haastattelujen perusteella vapautumisprosessia. Tärkeänä tekijänä koettiin myös henkinen tuki ja kannustus, jota esimerkiksi VaHa-toiminnan työntekijät olivat antaneet.

Asunnon ja toimeen tulemisen varmuuden tärkeys korostuivat useissa vastauksissa:

”Kai se ensimmäisenä on se, että asunto, se on melkeen niinku pakko olla.” (H4)

”Että saa Kelan kautta rahaa, et sulla on rahaa tilillä, kun sä pääset pois.” (H8)

Monissa vastauksissa tuli esille, että enemmän apua ja neuvoja tarvittaisiin, jotta vapautuminen olisi mahdollisimman helppoa. Kuitenkin osa oli sitä mieltä, että he tietävät jo tarpeeksi vapautumisesta sekä yhteiskunnasta ja sen tarjoamista palveluista. Haastatteluissa mainittiin esimerkiksi TE-palvelut, Kela ja muut tukipalvelut. Haastatellut eivät toivoneet, että heidän puolestaan tehtäisiin asioita, vaan että tietoa valmisteltavista asioista annettaisiin tarpeeksi ajoissa.

”Että olis hyvä selvittää kaikki TE-keskukset ja miten haetaan päivärahaa. Kaikkia näitä hommia kun jotkut on ollu kaksikintoista vuotta siellä, niin eihän ne mitään tiedä. Tämmösiä. Mikä on toisille normaalia niin siellä ei aina oo.” (H2)

”Kyllä siellä vankilas jo vois olla sellanen, esimerkiks jonkinlainen pala-veri, kaikki kokoontuu sinne, kertoo kaikki mahdollisuudet mitä on.” (H5)

”Tuommonen tuen antaminen jo sinne vankilaan, että tietää sitten mitä pitää tehdä ja valmistella ja tälle.” (H6)

Eräs haastatelluista mainitsi, että rytmin saaminen elämään vapautumisen jälkeen auttaa pääsemään irti vanhoista tavoista:

”Asunto, sitte ois se ensimmäinen kaks viikkoo olis oikeesti sitä ohjelmaa, et niinku ei pääsis lipsuu sinne vanhaan. Sit siinä pitäis hoitaa salikortit, saada se elämä niinkun, ne rutiinit täällä siviilissäki.” (H3)

Nämä tuen tarpeet ovat yhteneväiset teoriaosuudessa esitetyn Rikosseuraamuslaitoksen laatumittauksen kanssa, jossa havaittiin, että noin kolmannes vangeista ei kokenut saavansa vankilasta tarpeeksi apua elämän järjestykseen laittamiseksi vapautumisen jälkeen, ja erityisesti asunnon hankkimisessa oli haasteita (Linderborg, Blomster, Muiluvuori, Tyni & Laurila 2017, 22).

VaHa-toiminnasta saatu henkinen tuki tuli myös esille monissa haastatteluissa. Vaikuttaa siltä, että vankilasta vapautuminen on osalle haastatelluista ollut sellaista myllerrystä, johon on tarvittu kannustavaa otetta. Henkistä tukea ei suoraan haastatteluissa mainittu auttavana tekijänä vapautumisessa, mutta vastauksista sai kuvan, että se on tärkeää:

”Eihän se vanki tiedä mitä se tekis. Se sama jengi menee jonkun nurkkaan asuu, kyllä sen tietää mitä siin tapahtuu. Vaik kuin itte haluis pois sieltä, kun ei oo paikkaa. Eikä oo apuu, eikä mitään tietoo mitä tekis.” (H5)

”On, kyllä mä uskon että kun oon saanu yhtä lailla tietyistä asioista niinku (VaHa:n työntekijän) kanssa ja sitte (VaHa:n työntekijän) kanssa niin on poistunu monia asioita ja semmosia mörköjä elämästä pois.” (H8)

Kaikki haastatellut olivat sitä mieltä, että VaHa-toiminta on hyvä asia ja siitä on ollut hyötyä. Asunnon saamisen lisäksi moni ilmoitti hyväksi asiaksi sen, että VaHa:an voi milloin vain olla yhteydessä, jos itsellä on jotakin asiaa. Kaksi henkilöä myös antoivat plussaa aktiivisesta yhteydenpidosta. Kysyttäessä mikä on VaHa-toiminnassa parasta, suurin osa mainitsi jollakin tavalla ihmisläheisyyden. Haastatellut puhuivat lämpimästä vastaanotosta, hyvistä keskusteluista VaHa:n työntekijöiden kanssa, luottamuksesta ja siitä, että VaHa:n työntekijät ovat vähän kuin kavereita. Myös konkreettista tukea arvostettiin paljon, mainittuja asioita olivat esimerkiksi muuttoapu ja asunnon saaminen sekä ylipäättään eri asioissa auttaminen. Huumeista erossa pysyminen oli myös yksi asia, jossa VaHa-toiminnasta oli ollut apua.

Kritiikkiä VaHa ei juuri saanut osakseen haastatteluissa. Kaksi haastateltua pohti, mitä VaHa-toiminnassa voisi olla toisin: mukana voisi olla nuorempi työntekijä, joka olisi paremmin perillä nuorten asioista. Toinen asia oli, että eräälle asiakkaalle oli mietitty työpaikka jo valmiiksi hänen vapauduttuaan, mitä hän kyllä arvosti, mutta hän olisi toivonut enemmän keskustelua eri vaihtoehtoista. Tämä oli kuitenkin tapahtunut VaHa-projektin alkuaikoina, jolloin toiminta ei vielä ollut välttämättä niin kehittynyttä kuin se tällä hetkellä on. VaHa-toimintaan suhtauduttiin lämmöllä, mikä tulee esille esimerkiksi seuraavissa vastauksissa:

”Mä oon vapautunu kuus-seittemän kertaa vankilasta, tää on ollu paras organisaatio. On ollu ehdonalaisvalvontaa, nehän on vaan kyttäämistä. Että tänne voi tulla millon vaan niinku ja ne kuitenkin pyrkii auttamaan siinä missä ne pystyy, että ei se (VaHa:n työntekijällä) lopu aina siihen kello kuuteentoista se mun auttaminen että. Mun mielestä oikeet miehet tekee tätä hommaa.” (H3)

”Ja ihan joka asia, esimerkiks soitan (VaHa:n työntekijälle), että mun pitää käydä kaupungissa, että mun pitää käydä vaikka lääkäris tai jotakin niin sanoi heti, et mä oon vartin pääst siellä ulkona valmis. Että tosi paljon ne on auttanu. Tosi paljon. – – Niil ei oo sitä ennakkoluulohommaa, se on niinku niiltä jääny pois, ja kyllä varmaan monen kaa ollu vankilassa tekemisissä niiden asiakkaiden kanssa, että oppinu tuntemaan, että eihän se niin tota välttämättä oo semmonen mitä paperit sanoo.” (H8)

”Jos ei tälläst apuu ois ollu, niin ehkä oisin linnassa. Se vaan on näin.” (H5)

Erään haastateltavan mielestä VaHa-toiminta on erityisen hyvä siksi, että se hoitaa vapautuvien vankien ongelmia kokonaisvaltaisesti, integroiden eri palveluja. Seuraava kommentti tavallaan kiteyttää sen, mikä VaHa-toiminnassa toimii hyvin:

”No just tää toiminta mitä vahalla on mun mielest, se on just sitä mitä ihminen tarvii. Koska ne muut kaikki ne on eri paikoissa, mut täs on niinku kaikki samassa siis kaikki. Se on asuntovirasto, se on psykiatri, psykologia ja sit se on taksikin vielä kaiken lisäksi ja sit se on viel kaveri, ystävä. Tää vaha. Se on niinku kaikki koko rypäle. Systeemit on kaikki siin.” (H1)

Haastatelluilta tuli myös joitakin konkreettisia ehdotuksia, joilla voisi vapautuvien vankien tilannetta helpottaa. Eräs ehdotus asunnottomuuden ongelmaan oli päihtetön parakkikylä, jonne vapautuvat vangit voitaisiin sijoittaa ja jossa olisi myös henkilökuntaa paikalla neuvomassa asioissa. Yksi haastatelluista oli myös ehdottomasti sitä mieltä, että vankiloihin olisi saatava lisää tietotekniikkaa, jotta nuorempien ihmisten työllistymismahdollisuudet eivät vähenisi sen osaamattomuuden takia.

7 Pohdinta

7.1 Eettisyys ja luotettavuus

Haastateltaville annettujen ennakkotietojen tulisi kattaa ainakin seuraavat asiat: tutkijan yhteystiedot, tutkimuksen aihe ja tavoite, haastattelun toteutus (paikka, ajan kohta, kesto, tallennus), osallistumisen vapaaehtoisuus, haastatteluotteiden sisällyttäminen tutkimusjulkaisuihin sekä haastatteluiden jatkokäyttö ja arkistointi. (Hyvärinen, Nikander & Ruusuvaori, 2017, 415.) Näiden suositusten pohjalta tutkimuksesta laadittiin saatekirje, jonka VaHa-toiminnan koordinaattorit tai opinnäytetyön tekijät antoivat haastateltaville kysyessään heidän halukkuutta osallistua haastatteluun. Vielä ennen haastattelun alkua edellä mainitut asiat käytiin läpi ja varmistettiin, että he ovat ymmärtäneet ja ovat suostuvaisia haastatteluun. Haastatelluille kerrottiin, että he pysyvät anonyymeinä, sillä heidän tunnistetietonsa poistetaan, eikä tekstissä olevista lainauksista pitäisi pystyä päättämään heidän henkilöllisyyttään.

Opinnäytetyön kirjoituksessa kaikki suorat ja epäsuorat tunnisteet poistettiin tai muokattiin niin, ettei niitä voida yhdistää haastateltaviin. Epäsuoria tunnisteita ovat esimerkiksi sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset tiedot, kuten syntymäaika, ammatti, työpaikka ja asuinpaikka. (Hyvärinen, Nikander & Ruusuvaori, 2017, 418.)

Tutkimuksen luotettavuutta ja validiutta voidaan lisätä käyttämällä kaikille yhteisiä käsitteitä (Hirsjärvi & Hurme 2015, 186–188). Tämän vuoksi haastattelukysymyksiin pyrittiin valitsemaan käsitteitä, jotka eivät ole alakohtaisia, vaan ne voidaan ymmärtää yksiselitteisesti. Aivan täydellisesti käsitteiden ymmärtämistä ei kuitenkaan voi hallita. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 187). Tämän saattoi huomata siitä, että eri henkilöt saattoivat ymmärtää saman kysymyksen eri tavalla. Esimerkiksi kysymyksen ”miksi työ on tai ei ole mielestäsi tärkeää” suurin osa ymmärsi henkilökohtaisesti, eli miksi työ juuri heille on tärkeää. Yksi haastateltava taas ymmärsi kysymyksen yhteiskunnallisesti, eli onko esimerkiksi siivoustyö tärkeää työtä.

Tutkijan olisi myös pystyttävä ilmentämään, miten hän on päätenyt juuri tiettyihin luokkiin ja kuvauksiin, mikä lisää rakennevalidiutta (Hirsjärvi & Hurme 2015, 187). Opinnäytetyön päättelyketjua pyrittiin siten kuvaamaan mahdollisimman tarkasti.

Haastattelujen laatua voidaan lisätä tekemällä hyvä haastattelurunko, jotta kysymykset olisivat mahdollisimman samanlaisia eri haastateltaville. Täysin kysymysten muotoilua ei kuitenkaan voida yhdenmukaistaa. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 184–185.)

Haastatteluissa käytettiin haastattelurunkoa, jossa oli jokaiseen teemaan liittyviä kysymyksiä. Kysymysten suullinen ilmaisu saattoi kuitenkin olla hieman erilainen, ja toisinaan heräsi tarkentavia kysymyksiä. Tällöin joillekin haastatelluille saatettiin esittää enemmän kysymyksiä kuin toisille.

Lisäksi aineiston mahdollisimman nopea litterointi lisää haastattelujen varmuutta (Hirsjärvi & Hurme 2015, 184–185). Haastattelujen litteroinnit pyrittiin tekemään saman päivän aikana kuin haastattelutkin. Kerran kuitenkin kävi niin, ettei se ollutkaan mahdollista, vaan litterointi tapahtui parin päivän kuluttua.

Haastattelujen tekemistä harjoiteltiin etukäteen tuttujen kanssa, sillä oli tärkeää varmistaa, ymmärtävätkö muut ne kysymykset, jotka oltiin laadittu. Testien perusteella

voitiin todeta, että kysymykset olivat ymmärrettäviä. Lisäksi saatiin arvio siitä, kuinka kauan haastattelut kestäisivät.

Haastatteluiden aikana tuli esille myös arkaluontoisia asioita, kuten minkä takia haastateltavat olivat olleet vankilassa. Haastatteluissa täytyi pitää mielessä, että vaikka teot olisivat tuomittavia, itse haastateltavia ei sovi tuomita ja heidät tulee kohdata kuin kenet tahansa, avoimin mielin ja ennakkoluulottomasti.

Haastattelujen luotettavuuteen saattoi vaikuttaa monet eri tekijät. Jotkut haastateltavista saattoivat haluta vastata siten, kuin he olettivat että heidän halutaan vastauksen, esimerkiksi kysyttäessä kokemuksia VaHa-toiminnasta he mahdollisesti halusivat antaa vain positiivista palautetta. Tällöin aitoa käsitystä heidän mielipiteistään ei välttämättä saatu ja tulokset voivat olla virheellisiä. Kun tämä virhelähde havaittiin, haastatteluissa alettiin kysymään myös, mitä kehitettävää haastateltavat löysivät VaHa-toiminnasta, mutta sen olisi voinut lisätä jo heti alussa haastattelurunkoon.

Haastateltujen ryhmä oli rajoittunut, mikä rajoittaa myös tutkimuksessa tehtäviä päätelmiä. Koska VaHa-toiminta on vapaaehtoista ja siihen liittyy tietynasteista sitoutumista, pelkästään jo VaHa-toiminnassa mukana olevat henkilöt todennäköisesti näkevät tulevaisuutensa valoisammin tai uskovat omaan kuntoutumiseensa paremmin kuin he, jotka eivät ole VaHa-toiminnassa mukana. Voi toisaalta myös olla, että osa vangeista uskoo selviävänsä aivan hyvin ilman ulkopuolista apua.

Haastatteluihin suostuneet todennäköisesti ovat olleet tyytyväisempiä VaHa-toimintaan kuin sellaiset, jotka eivät halunneet osallistua haastatteluun, tai joita ei edes pyydetty haastateltaviksi. Myös haastateltujen sen hetkinen elämäntilanne on saattanut olla parempi verrattuna heihin, joita ei haastateltu. Tämä asettaa siis tyytyväiset ja toiveikkaat henkilöt enemmistöön haastatteluissa verrattuna niihin, jotka mahdollisesti eivät koe saaneensa tarvitsemaansa apua VaHa-toiminnasta.

VaHa-toimintaan voivat tulla mukaan moninkertaiset vangit ja/tai pitkäaikaisesti vankilassa olleet. Tämä tekee ryhmästä keskimääräistä vankipopulaatiota iäkkäämpää ja todennäköisesti vaikeammin kuntoutettavaa, koska he olivat joko olleet jo useamman kerran vankilassa, tai he olivat saaneet pitkäkestoisen vankeustuomion. Olisi

voinut olla mielekkäämpää haastatella myös nuorempia tai ensimmäistä rangaistustaan suorittavia työllistymiseen liittyvistä tekijöistä, sillä tämän opinnäytetyön kohde-ryhmä vaatii enemmän muuta kuntoutusta ennen työelämään siirtymistä.

Positiivisesti luotettavuuteen vaikuttaa se, että analyysiä tekemässä oli kaksi opinnäytetyön tekijää, ja aineistosta saattoi huomata asioita, joita toinen ei välttämättä ollut huomannut. Tekijät olivat myös eri alojen opiskelijoita, ja luultavasti tämä mahdollisti sen, että he pystyivät täydentämään toisiaan ja toistensa näkökulmia myös tietopohjien erilaisuuden takia.

Opinnäytetyön teoriaosuuteen oli välillä haastavaa löytää ajankohtaista ja luotettavaa tietoa. Jonkin verran hyödynnettiin ulkomaisia lähteitä, mutta niitä ei suoraan voi verrata suomalaiseen yhteiskuntaan. Mahdollisimman tuoretta tutkimustietoa pyrittiin käyttämään ja vain sellaisia lähteitä, jotka arvioitiin luotettaviksi. Mainitut tutkimukset olivat enimmäkseen laadullisia, eikä niissä ollut kontrolliryhmiä. Lisäksi joistakin aiheista löytyneet tuoreimmat tilastot olivat jo muutaman vuoden takaisia, joten tilanne on saattanut tällä välillä jo muuttua jonkin verran.

7.2 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Opinnäytetyön tarkoituksena oli lisätä tietoa moninkertaisen tai pitkäaikaisen rangaistuksen suorittaneiden henkilöiden työllistymiseen liittyvistä esteistä ja mahdollisuuksista. Tavoitteena oli kuvata rangaistuksen suorittaneiden näkemyksiä vankeusajan jälkeisistä työllistymismahdollisuuksista. Opinnäytetyössä pyrittiin selvittämään, mitkä asiat edistävät tai estävät haastateltujen työllistymistä, mikä työnteon merkitys heille on ja mitä tarpeita heillä on vapautuessaan.

Moninkertaisten ja pitkäaikaisten vankien on oletettavasti vaikea työllistyä. Opinnäytetyössä haluttiin selvittää, mitkä tekijät tähän johtavat, ja moninaisia syitä löydettiin. Vain kahdella haastatellulla oli ammatillinen koulutus, ja useimmat eivät olleet pitkään aikaan olleet mukana työelämässä. Tästä seuraa työnantajien ymmärrettävät ennako-oletukset. Osalla henkilöistä oli kuitenkin paljon ammattitaitoa, joka oli hankittu muualla kuin koulun penkillä. Nykyään on yhä vaikeampi saada työtä ilman koulutusta: 65 % perusasteen tutkinnon suorittaneista oli työllisiä, kun keskiasteen suorittaneista työllisiä oli keskimäärin 80 % vuonna 2010. Perusasteen varaan jääminen

myös leikkasi kolmanneksen työuran pituudesta. (Myrskylä 2010.) Tukitoimia tarvitaan, jotta tällaisten henkilöiden osaaminen kohtaisi paremmin nyky-yhteiskunnan edellytykset. Vankiloiden työtoiminnan linjauksissa mainitaankin, että koulutuksen ja työtoiminnan verkostoja tulee kehittää. Yksi keino tähän on, että lisätään oppisopimuskoulutusten osien suorittamista vankilan työtoiminnassa. (Työtoiminnan linjaukset vuosille 2013–2020, 2013.)

Asunnon puute luonnollisesti tekee työnhausta epäoleellista, ja terveyteen liittyvät tekijät taas saattavat tehdä työn tekemisen mahdottomaksi. Usealla oli päihdeongelmia, jotka olisi hyvä hoitaa ainakin jossain määrin kuntoon ennen kuin työllistyminen on realistista.

Opinnäytetyössä tuli esille myös motivaation puute yhtenä työllistymistä estävänä tekijänä. Motivaation puutteelle löydettiin erilaisia syitä, kuten käteen jäävän rahan vähäisyys. Mikä taas ei tullut ilmi haastatteluissa on, että motivaatiotekijät saattoivat johtua myös rikollisesta alakulttuurista, johon osa haastatelluista oli voinut kiinnittyä sosiaalisten suhteiden kautta. Toisaalta tällainen sosiaalinen ympäristö voi muiden tekijöiden ohella johtaa syrjäyttävään kierteeseen, josta ei pääse pois, vaikka haluaisikin. Myös itsetunto näytti haastattelujen perusteella olevan yksi työllistymisen ehkäisijä, sillä luottamus omiin kykyihin ja omaan kuntoutumiseen ei monilla vaikuttanut olevan korkealla.

Inhimillisen toiminnan malli selittää osaksi ihmisen toimintaan motivoitumista. Kun osallisuuden eri tekijät toteutuvat työllistymisen kautta, se luonnollisesti kannustaa hakeutumaan työelämään. Positiiviset kokemukset kerryttävät lisää positiivisia kokemuksia, jotka lopulta vaikuttavat ihmisen toiminnalliseen identiteettiin ja -pätevyyteen, käsitykseen itsestä toimijana. Kehä voi toteutua myös negatiivisena. Kun ympäristö, ihmisen suorituskkyky ja hänen osallisuutensa toiminnan kautta eivät tue toisiinsa, voi käsitys itsestä työntekijänä muuttua kielteiseksi. Samalla myös luottamus omiin kykyihin heikkenee. Lisäksi terveydentila ja osaaminen vaikuttavat ihmisen suorituskkykyyn tehdä niitä toimintoja, jotka ovat hänelle olennaisia. Asunnon puute ja työnantajien käsitykset ovat ympäristön rajoitteista johtuvia työllistymisen esteitä.

Rikoskierteeseen joutumista voidaan myös ajatella inhimillisen toiminnan mallin kautta. Nämä käyttäytymistavat voivat olla muotoutuneet tottumukseksi, tavoiksi,

joilla on ennenkin toiminut ja joilla muut olettavat henkilön toimivan. Jos kaveripiirissä ollaan totuttu tiettyyn käyttäytymiseen, voi olla vaikea irrottautua niistä tavoista. Tällöin sosiaalisen ympäristön merkitys tottumuksen muodostumisessa on suuri. Jos on huomannut, että rahaa voi saada helposti tietyillä tavoilla ja kontaktit niihin keinoihin ovat valmiina odottamassa, kun on tuomionsa suorittanut, siihen ehkä turvaudutaan helpommin kuin alettaisiin etsimään uusia keinoja, jotka yleensä vaativat paljon enemmän ponnisteluja. Kun sama toistuu useamman kerran, toiminnasta voi muotoutua osa toiminnallista identiteettiä. Saatetaan ajatella, että olen rikollinen enkä tästä muuksi muutu.

Osa haastatelluista koki, ettei työllistyminen ollut heille ajankohtaista tai mahdollista edes tulevaisuudessa. Samalla he saattoivat kuitenkin olla selvästi ylpeitä siitä, että olivat pysyneet poissa rikollisuudesta ja/tai päihteistä jo tietyn ajan. Osa haastatelluista pohti erilaisten mahdollisuuksien välillä, esimerkiksi harkitsivat kouluttautumista tai osa-aikaista työtä. Osalla oli suunnitelmia elämänsä jatkolle, osa taas vaikutti epävarmoilta tulevaisuudestaan. Näyttäisi siltä, että työllistyminen ei ole tälle kohderyhmälle olennaista, vaan ylipäätään rytmin saaminen elämään ja merkityksellisen tekemisen keksiminen. Kolme haastatelluista oli kuntouttavassa työtoiminnassa, mutta heillä ei ollut tietoa, mitä sen jälkeen tapahtuu. Tämä voi koitua haasteelliseksi, koska kuntouttava työtoiminta ei voi jatkua ikuisesti. Herää kysymys, että voiko siinä olla se riski, että henkilö palaa kuntoutuksen jälkeen toimeettomuuden takia rikolliseen elämäntapaan tai päihteiden käyttämiseen. Päihteiden käyttö ikään kuin luo sisältöä elämään: kaksi haastatelluista totesi, että kun ei ole mitään tekemistä, päivät menevät helposti kaljan juomiseen.

Työllistymistä edistäviksi tekijöiksi havaittiin itseluottamuksen lisääntyminen, arjen asioiden kunnossa oleminen, sosiaalinen tuki ja omaan aktiivisuuteen liittyvät tekijät. Sosiaalisen tuen havaittiin vaikuttavan kahdella tapaa: toisaalta se lisäsi haastateltujen itseluottamusta kannustuksen kautta, toisaalta antoi konkreettista apua arjen kuntoon saamiseksi. Arjessa tärkeitä asioita olivat esimerkiksi asunnon saaminen ja hyvän elämänrytmin kehittäminen. Itseluottamusta saattoivat nostaa myös osaamisen kehittyminen ja myönteisten kokemusten saaminen esimerkiksi kuntouttavassa työtoiminnassa. Lisäksi oma halu ja päätös saada aikaan muutos elämässään, sekä

sinnikäs yrittäminen koettiin tärkeinä tekijöinä elämän kuntoon saamisessa. Kohde-ryhmä kuuluu marginalisoituneimpiin ihmisiin Suomessa, joiden työllistymisedellytykset eivät ole kovin hyvät. Silti tässä joukossa oli henkilöitä, joilla oli toive työllistyä. Heräsi kuitenkin kysymys, kuinka moni päätöksen elämänmuutoksesta tekee, mutta erinäisten syiden takia sen toteuttaminen ei olekaan mahdollista. Toisaalta joillakin saattaa olla paremmat lähtökohdat saada töitä, jos heillä on esimerkiksi olemassa entuudestaan kontakteja, kuten sukulaisia, joiden kautta he voivat työllistyä ja näin saada enemmän työkokemusta. Tämä voi edesauttaa töiden saamista tulevaisuudessa myös joltain muulta taholta.

Opinnäytetyössä selvitettiin, minkälaisia merkityksiä haastateltavat antoivat työlle. Tulevatko osallisuuden ulottuvuudet esille heidän näkemyksissään työstä, vaikka heidän työelämäyhteytensä ovat heikentyneet. Haastattelujen perusteella merkityksen kokemisessa ei kuitenkaan ollut juuri mitään erilaista muihin vastaaviin tutkimuksiin verrattuna. Haastatellut arvostivat työtä ja totesivat työssä tärkeäksi toimeentulon lähteen sekä viihtyvyyden. Useimpien mielestä työ oli olennainen osa ihmisen elämää. Melkein kaikki myös osasivat kertoa, millaisia asioita he pitävät työssä merkityksellisinä, kuten että voi auttaa muita tai saada jotain näkyvää aikaan. Haastattelujen perusteella vaikutti siltä, että haastateltavat olivat vankilassa ollessaan tehneet mielellään töitä. Työtä tehtiin mieluummin kuin oltaisiin koko ajan yksin sellissä. Vaikuttaa siltä, että haluja tehdä töitä vapautumiseen jälkeen olisi, mutta monet eri haasteet, kuten vankeuden aiheuttama stigma, vaikeuttavat työllistymistä.

Työn merkitystä haastatelluille voidaan käsitellä myös teoriaosuudessa esitellyn osallisuuden käsitteen kautta. Allardt'n mallin mukaan osallisuuden perustarpeet ovat taloudellinen osallisuus, toiminnallinen osallisuus ja yhteisöllinen osallisuus (Era 2013, 16–17). Nämä heijastuvat haastatteluissa saaduissa vastauksissa työn merkityksestä: monet mainitsivat palkan tärkeimpänä asiana työssä, mikä takaa siis taloudellisen osallisuuden. Toinen työssä merkittävä asia haastatelluille oli, että se tarjoaa tekemistä ja vähentää toimettomuutta, jolloin toiminnallinen osallisuus toteutuu. Työn kautta ihmiset voivat saada jotain aikaan ympäristössään ja kokea tekevänsä jotain merkityksellistä. Yhteisöllinen osallisuus taas tuli esille niissä vastauksissa, joissa mainittiin työyhteisön merkitys työn mielekkyyteen. Kun ilmapiiri työpaikalla on hyvä, myös yhteenkuulumisen tunne työkavereiden kanssa paranee.

Vankilasta vapautumisessa helpottaisi haastattelujen perusteella itsenäisen elämisen mahdollistavien tekijöiden oleminen kunnossa, kuten toimeentulon ja asuntoasioiden. Siinä auttaisi myös tiedon saaminen hoidettavista asioista, jotta elämänhallinta olisi helpompaa. Myös henkinen tuki koettiin tärkeäksi tekijäksi, jotta pystyisi pysymään erossa rikollisuudesta.

Yleisesti ottaen voisi todeta, että VaHa-toiminnasta on ollut paljon hyötyä ainakin niille, joita haastattelimme. Tälläkin hetkellä VaHa:lla on useita asiakkaita, joihin he ovat yhteydessä, joten voisi olettaa, että toiminnasta on hyötyä muillekin. Erytisen suuri VaHa:n merkitys on ensimmäisinä viikkoina vapautumisen jälkeen, jotta arki saadaan kulkemaan: asunto löytyy, tekemistä löytyy, toimeentulo varmistetaan ja henkistä tukea annetaan, ettei päädy takaisin rikollisuuden pariin tai päihteiden käyttöön.

Useat haastatellut mainitsivat jollakin tavalla sen tärkeyden, että VaHa:an saa yhteyden helposti. Joissakin haastatteluissa välittyi, että apua voi yleisesti olla vaikea saada, tai ei tiedetä, mistä sitä saa. VaHa-toiminnan koettiin olevan helposti lähestyttävä. VaHa-toiminnan työntekijöillä on mahdollisuus aikatauluttaa itse oma työaikansa ja priorisoida työtehtäviään, mikä tekee toimintamuodosta joustavamman ja paremmin asiakkailleen sopivamman.

Kaksi haastateltua kertoi, että vaikka he eivät kaikkea VaHa-toiminnan työntekijöille kerrokaan ja vaikka heillä on saattanut olla erimielisyyksiä, he kuitenkin kokivat tulleensa kuulluiksi VaHa-toiminnassa. Varsinaisesta luottamuksesta ei ehkä kannata puhua, mutta vastavuoroisesta kunnioituksesta kylläkin.

McNeill (2012) esittää, että uusintarikollisuuden vähentämiseksi vankien kuntoutuksen tulisi olla yksilöllistä, sillä yksi malli ei voi toimia kaikille. Kuntoutuksessa olisi myös tärkeää kiinnittää huomiota sekä motivaatioon että toivon luomiseen. Pelkäämään vankityöntekijöiden apu ei koskaan riitä, vaan huomiota on syytä kiinnittää vangin sosiaalisiin suhteisiin. Valvonnassa tärkeää olisi myös tukea ja kehittää vankien luontaisia vahvuuksia ja resursseja. Henkilön kykyihin ja taitoihin keskittyminen ei riitä interventioksi, vaan kuntoutuksessa kuuluisi keskittyä myös sosiaalisen pääoman kehittämiseen. Ihmiset eivät vain irrottaudu rikollisuudesta, vaan he myös kiinnittyvät johonkin muuhun sen sijaan. (McNeill 2012, 95–96.) VaHa-toiminta ottaa jokaisen

asiakkaansa yksilölliset haasteet ja vahvuudet käsittelyyn ja luo toivoa tulevaisuuteen toimien asiakaskeskeisesti. He myös ohjaavat vapautuneita vankeja muun sosiaalisen tuen piiriin, jotta he voisivat löytää tukea rikollisuudesta irrottautumiseen. Nämä tekijät helpottavat myös vapautuneiden työllistymistä. Suurin osa haastatelluista koki, että VaHa-toiminnassa mukana oleminen on vaikuttanut positiivisesti heidän työllistymisajatuksiinsa. Kaksi henkilöä kuitenkin sanoi, ettei VaHa-toiminnassa mukana oleminen ole vaikuttanut heidän ajatuksiinsa työllistymisestään.

Suomessa on jonkin verran muitakin käynnissä olevia hankkeita vapautuvien vankien auttamiseksi. Esimerkiksi Sininauhaliiton Pyörövesta ulos -hankkeessa (STEA 2018–2020) tuetaan toistuvasti vankeusrangaistuksia suorittavia henkilöitä eroon rikoskierteestä. (Pyörövesta ulos n.d.) Hallituksen asunnottomuusohjelmaan kuuluva AUNE-hanke toteutuu 2016–2019, ja siinä tavoitteena on edesauttaa vankilasta vapautuvien ja yhdyskuntaseuraamusta suorittavien asunnonsaantia sekä antaa asumiseen tukea ja ohjausta. (AUNE – asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelma 2018.)

Koska opinnäytetyö oli laadullinen ja aineisto suhteellisen pieni, ei sen perusteella voida esittää yleispäteviä kehittämissuhteita. Haastatelluille VaHa-toiminta on ollut juuri sellaista apua kuin he ovat tarvinneetkin. Kuntouttavaan työtoimintaan ohjaaminen voi edistää heidän työllistymistään, mutta suurimmalla osalla ei työllistyminen ollut varsinainen tavoite, vaan päihteettömyys ja rikollisuudesta irrottautuminen. Työhön kannustamista voidaan kuitenkin perustella sen osallisuutta lisäävillä tekijöillä ja rytmin saamisella elämään.

Opinnäytetyön tekeminen oli toisinaan haastavaa ja aikatauluihin tuli muutoksia monen kertaan. Aiheen rajaaminen oli vaikeaa, ja jälkikäteen ajatellen sitä olisi voinut rajata vieläkin enemmän. Vaikka opinnäytetyön tekemisessä olisikin voinut tehdä eri asioita toisin, antoi työ tekijöilleen paljon uusia kokemuksia, tietoa ja ajattelemisen aiheita. Yhteistyö VaHa-toiminnan työntekijöiden kanssa sujui hyvin, samoin kohtaamiset haastateltavien kanssa. Tuloksista voi olla hyötyä myös VaHa-toiminnan työntekijöille, koska he saavat opinnäytetyön ansiosta palautetta toiminnastaan ulkopuolisen tahon kautta.

Koska tutkimuksen kohderyhmän ikäluokka oli keski-ikäiset tai vanhemmat, voisi olla tarpeen toteuttaa vastaava tutkimus nuoremista vapautuneista, kuten minkälainen on työnteon merkitys nuorisorikillisille. Koska haastateltuja yhdistäväksi asiaksi havaittiin heidän koulutuksensa vähäisyys, voisi olla hyödyllistä tutkia, millä tavalla asenne koulutukseen vankila-aikana tai sen jälkeen voisi vaikuttaa työllistymiseen tai uusintarikollisuuden ehkäisyyn. Tässä tutkimuksessa ei tullut esille, millaiset ovat vapautuneiden vankien työelämätaidot. Niitä voisi myös toisessa tutkimuksessa olla hyödyllistä selvittää.

Lähteet

2. Uusintarikollisuus 2015. Suomen virallinen tilasto (SVT): Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 13.1.2019.
http://www.stat.fi/til/syyttr/2015/syyttr_2015_2016-09-30_kat_002_fi.html.
- Aho, S. & Mäkiäho, A. 2012. Pitkään työttömänä olleiden työnhakijoiden työllistymisen esteet ja julkisiin työvoimapaalveluihin osallistuminen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Viitattu 14.3.2019. <https://tem.fi/vuosi-2012>.
- Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
- Cherney, A. & Fitzgerald, R. 2014. Finding and Keeping a Job: The Value and Meaning of Employment for Parolees. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2016. 60, 1, 21–37. Viitattu 16.4.2018. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X14548858>.
- Danielsson, P. & Aaltonen, M. 2017. Vankeusrangaistukseen tuomittujen työmarkkinoille osallistuminen seuraamuksen jälkeen. *Yhteiskuntapolitiikka* 82, 5. 538–548. Viitattu 20.3.2019. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2017102650310>.
- Elonheimo, H. 2006. Rikollisuusriskiä voidaan ennustaa jo lapsuudessa. *Haaste* 3/2006. Viitattu 13.4.2018.
<http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste32006/rikollisuusriskiavoidaanneustaaajolapsuudessa.html>.
- Era, T. 2013. Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisu 156. Viitattu 16.4.2018. <http://www.theseus.fi/handle/10024/64153>.
- Ginsberg, Y., Hirvikoski, T. & Lindefors, N. 2007. Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) among longer-term prison inmates is a prevalent, persistent and disabling disorder. *BMC Psychiatry*, 10, 1, 112. Viitattu 6.8.2018. <https://bmcp psychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-244X-10-112>.
- Hagler, M., Hamby, S., Grych, J. & Banyard, V. 2015. Working for Well-Being: Uncovering the Protective Benefits of Work Through Mixed Methods Analysis. *Journal of Happiness Studies*, 17, 4, 1493–1510. Viitattu 16.4.2018. <https://janet.finna.fi>, Academic Search Elite.
- Hakanen, J. 2004. Työuupumuksesta työn imuun: työhyvinvointitutkimuksen ytimessä ja reuna-alueilla. Työterveyslaitos. Helsinki. Viitattu 19.12.2018.
<http://www.julkari.fi/handle/10024/136585>.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. 2. p. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2015. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. 2017. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.

- Joukamaa, M. 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveystyö, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2010. Viitattu 6.8.2018. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/julkaisut/risenjulkaisusarja/rikosseuraamusasiakkaidenterveystyokyjahoidontarve.html>.
- Junninen, M. 2008. Suomalaisten vankiloiden turvallisuus. Rikosseuraamusvirasto. Viitattu 26.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/>.
- Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisu -sarja. Jyväskylä: Suomen Yliopistopaino.
- Karjalainen, J. & Viljanen, O. 2009. Arki kuntoon – lainrikkojien tuen tarve. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Avauksia 14/2009. Helsinki: Valopaino. Viitattu 13.1.2019. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205084981>.
- Kaurala, M. & Kylämarttila, V. 2010. Rangaistuksesta vapautuvan kuntoutujan asema. Kriminaalihuollon tukisäätiön raportteja 2/2010. Helsinki: Kopio Niini. Viitattu 10.3.2019. <https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2018/04/asiamiesselvitys.pdf>.
- Kekki, T. 2009. Taparikollisuus, huumeet ja rikoskierre. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 80/2009. Tampere: Tampereen yliopistopaino. Viitattu 10.3.2019. <https://www.theseus.fi/>
- Kielhofner, G. 2008. Model of human occupation: theory and application. 4. p. Lippincott Williams & Wilkins.
- Koski, L. & Miettinen, K. 2007. Vangit koulutuksessa – Selvitys vankien koulutukseen osallistumisesta, oppimisvalmiudesta ja -strategioista sekä opetuksen laadusta. Rikosseuraamusviraston julkaisu 3/2007. Viitattu 6.8.2018. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/julkaisut/risenjulkaisusarja/vangitkoulutuksessa.html>.
- Kuntouttava toiminta – Ohjelmatyö. 2018. Tietoa Rikosseuraamuslaitoksen verkkosivuilla. Viitattu 14.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/>.
- Kuntouttava työtoiminta. N.d. Artikkelit sosiaali- ja terveysministeriön sivuilla. Viitattu 26.3.2018. <http://stm.fi/kuntouttava-tyotoiminta>.
- Kuvaja, A. 2011. Työttömien työnhakumotivaatio ja motivointi: sosiaalitoimen työvalmentajien näkökulmia. Ammatillinen lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos. Viitattu 19.12.2018. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201703271795>.
- Köppä, L., Terävä, E., Uusikylä, P. & Virtanen, P. 2011. Vaikeasti työllistyvien tilannetta ja palveluita selvittävä tutkimus. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu. Edita Publishing. Viitattu 19.12.2018. <https://kuntoutusportti.fi/tietokanta/vaikeasti-tyollistyvien-tilannetta-ja-palveluita-selvittava-tutkimus/>.
- Lahti, P. 2010. Ehdonalaisvalvontaan määrättyjen kokemuksia vankilan jälkeisestä arjesta. Ammatillinen lisensiaatin tutkielma. Jyväskylän Yliopisto. Sosiaalityö. Viitattu 16.4.2018. <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=5c23dc40-16c3-4971-8fe5-df64dc8099c2>.
- Linderborg, H., Blomster, P., Muiluvoori, M., Tyni, S. & Laurila, T. 2017. Rikosseuraamuslaitoksen laatumittaus 2016. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2017. Viitattu 13.1.2019.

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/julkaisut/monisteetjaraportit/rikosseuraamuslaitoksenlaatumittaus2016.html>.

Linderborg, H., Blomster, P., Tyni, S. & Muiluvuori, M. 2012. Laatuakaa vankilassa? Tutkimus vankilaelämän laatuun vaikuttavista tekijöistä. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 26.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/>.

Lindstrom, J. 2018. Miten edistää vankien työllistymistä? Blogikirjoitus Kriminaalihuollon tukisäätiön internet-sivuilla. Viitattu 26.3.2019. <https://www.krits.fi/2018/05/miten-edistaa-vankien-tyollistymista/>.

Myrskylä, P. 2010. Koulutustaso selittää työurien pituutta. Artikkelit Tilastokeskuksen verkkosivuilla. Viitattu 21.3.2019. https://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-09-12_002.html.

Mäki, M. 2017. Rikosseuraamuslaitoksen asunnottomuuden ennaltaehkäisyhankkeen seminaari. Diaesitys. Helsinki. Viitattu 6.1.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/hankeet/aune-hanke.html>.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. Teemahaastattelu. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Verkkojulkaisu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 16.4.2018. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html.

Sandelin, I. 2014. Kuntouttava työtoiminta asiakkaiden kokemana – Kirjallisuuskatsaus asiakkaiden toiminnalle antamista merkityksistä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpäpaperi. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino. Viitattu 6.1.2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-154-9>.

Skardhamar, T. & Savolainen, J. 2012. Does employment contribute to desistance? – Offending trajectories of crime-prone men around the time of job entry. Tilastoraportti. Statistics Norway Research department. Viitattu 10.3.2019. <http://ideas.repec.org/s/ssb/disrap.html>.

Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 20.3.2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3959-2>.

Stoat, T. & Häkkänen, H. 2008. Väkivaltarikollisten persoonallisuuspiirteiden ja attribuutioiden yhteydet rikosten uusimiseen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2008. Vammala: Vammalan Kirjapaino. Viitattu 10.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index.html>.

Suomela, M. 2009. Vankilasta vapautuvien jälkihuolto. Viitattu 16.4.2018. http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2513/vankilasta_vapautuvien_jalkihuolto.

Taali, A., Taruvuori, K. & Karsikas, V. 2010. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ja vankien arjen taidot sekä niiden kehittäminen. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2010. Viitattu 16.4.2018. <https://www.rikosseuraamus.fi>.

Tapio, M., Chaisuedi, M. & Immonen, T. 2013. Vahvasti tukien -projektin (2009–2012) loppuraportti. Viitattu 14.3.2019. <https://www.kalliola.fi/>.

Taylor, R.R. & Kielhofner, G. 2017. Kielhofner's model of human occupation: theory and application. 5. p. Philadelphia: Wolters Kluwer Health.

Toiminnot. 2015. Tietoa Rikosseuraamuslaitoksen verkkosivuilla. Viitattu 14.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/>.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tyni, S. 2015. Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Akateeminen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Suomen Yliopistopaino. Viitattu 10.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/>.

Työtoiminnan linjaukset vuosille 2013–2020. 2013. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu. Viitattu 14.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/>.

VaHa-toiminta – Vapauteen Hallitusti. N.d. VaHa-projektin verkkosivusto. Viitattu 23.4.2018. <http://vaha-projekti.fi/>.

Valtioneuvoston asetus vankeudesta 548/2015, 13 luku, 76§. Viitattu 13.4.2018. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150548>.

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa – Jaettu ymmärrys työn murroksesta 2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. Viitattu 13.12.2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-432-0>.

Vangin tukeminen. 2018. Tietoa Rikosseuraamuslaitoksen verkkosivuilla. Viitattu 14.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/>.

Vankeuslaki 23.9.2005/767. Viitattu 10.3.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>.

Vapautuminen 2013. Tietoa Rikosseuraamuslaitoksen sivuilla. Viitattu 10.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index.html>.

Vapautumisen valmistelu 2013. Tietoa Rikosseuraamuslaitoksen sivuilla. Viitattu 10.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index.html>.

Vapautuvien asumisen tuki – käsikirja asumissosiaaliseen työhön rikostaustaisten kanssa. 2018. Helsinki: Kriminaalihuollon tukisäätiö. Viitattu 11.3.2018. https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2018/05/1509-VAT_kaskirja_verkko_250118.pdf.

Virta, L. 2013. KUVA – Selville vesille Kuntouttava vankityö -ohjelman arviointi. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2013. Helsinki. Viitattu 14.3.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/>.

Waltzer, K. 2017. Rikoksen uusijan elämäntilanne: hyvinvoinnin ja syrjäytymisen polut. Väitöstutkimus. Itä-Suomen yliopisto. Tampere: Suomen Yliopistopaino. Viitattu 10.3.2019. <URN:ISBN:978-952-61-2596-1>.

Liitteet

Liite 1. Saatekirje

Hyvä VaHa-toiminnan asiakas!

Pyydämme sinua osallistumaan haastatteluun. Olemme Jyväskylän ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveystieteiden opiskelijoita ja teemme opinnäytetyötä. Aiheenamme on pitkäaikaisien ja moninkertaisten vankien ajatuksia työllistymisestä.

Tarkoituksenamme on selvittää, mitä haasteita vapautuneet vangit kohtaavat työllistymisessä ja millaiset asiat voisivat edistää heidän työllistymistään.

Haastatteluun osallistumalla voit kertoa mielipiteitäsi. Aiheesta ei ole tehty paljoa aikaisempaa tutkimusta, joten kokemuksesi kiinnostavat meitä ja on tärkeää, että äänesi tulee kuuluviin.

Tavoitteena on toteuttaa haastattelut syksyn aikana.

Haastattelut toteutuisivat VaHa-toiminnan tiloissa ja haastattelu kestäisi noin tunnin. Haastattelut tallennetaan nauhurilla ja nauhoitteet tuhoetaan niiden kirjaamisen jälkeen.

Haastattelun sisältöjä tullaan esittelemään opinnäytetyössä ja otteita puheestasi voidaan käyttää esimerkkinä.

Osallistuminen on vapaaehtoista, ja voit keskeyttää haastattelun koska tahansa. Haastattelut käsitellään luottamuksellisesti, ja nimeäsi tai muita tunnistetietoja ei julkaista.

Vastaamme mielellämme sinua askarruttaviin kysymyksiin!

Ystävällisin terveisin,

Susanna Lahdelma KXXXX@student.jamk.fi

Pauliina Pekkanen KXXXX@student.jamk.fi

Suostun osallistumaan yllä kuvattuun haastatteluun.

Nimi ja päiväys

Toivon yhteydenottoa

Puhelimitse, puh. nro: _____

Sähköpostilla: _____

Liite 2. Teemahaastattelurunko

Taustakysymykset

- Oletko ollut avovankilassa vai suljetussa vankilassa?
- Kuinka usein ja miten pitkään olet ollut vankilassa?
- Minkä ikäinen olet?
- Oletko ollut ennen vankilaan joutumista työelämässä tai opiskellut?
- Millainen koulutustausta sinulla on?
- Minkä takia olet ollut tuomittuna?

Työllistymistä edistävät tekijät ja haasteet

- Miten VaHa-toiminta on edistänyt työllistymistäsi? Kerro esimerkki, miten.
- Oletko ollut kuntouttavassa työtoiminnassa? Oletko kokenut sen hyödylliseksi? Kerro esimerkki.
- Oletko vankilassa ollessasi tehnyt töitä tai opiskellut? Millaista se on ollut?
- Onko joku tai jokin auttanut sinua työllistymisessä, ja jos on, niin millä tavalla?
- Millaisia asioita mielestäsi tämän päivän työelämässä tulee osata/hallita?
- Kerro aiemmista työpaikanhakemisistasi. Millaisia kokemuksia sinulla on työpaikan hakemisesta?
- Millaiset asiat vankilassaoloaikana mielestäsi edistävät/estävät työllistymistä?
- Kun olet ollut VaHa-toiminnassa mukana, miten se on vaikuttanut ajatuksiisi omasta työllistymisestä tai toimimisesta työelämässä vapautumisen jälkeen?

Työn merkitys

- Millainen päivärytmisi on silloin, kun et ole työssä? Millainen se on silloin, kun olet työssä?
- Millaista työtä mielelläsi tekisit ja miksi?
- Millaiset asiat koet työssä merkityksellisinä?
- Miksi työ on tai ei ole mielestäsi tärkeää?
- Millaisia kokemuksia sinulla on työkavereista ja työyhteisöön kuulumisesta?

- Miten vankila-aika on vaikuttanut sinun tapaan ajatella omasta työllistymisestä ja ammatista?

Vapautuneiden vankien tarpeet

- Millaisia kokemuksia sinulla on VaHa -toiminnasta ja ohjauksesta?
- Mikä on ollut parasta VaHa -toiminnassa? Perustele.
- Mitä ajatuksia sinulla on vapautumiseen liittyen, mikä helpottaisi vapautumista?
- Millaista tietoa tarvitsisit yhteiskunnasta enemmän? Millainen tieto mielestäsi tukee vapautumista?
- Onko sinulla vielä jotakin muuta, mitä haluaisit sanoa?

Liite 3. Esimerkki analyysistä

Alkuperäinen	Pelkistetty	Alaluokka	Pääloukka	Yhdistävä luokka
"No onhan se tietenkin hyvä, että oppii tekemään niinku sen siivous-homman alusta lähtien oikein siististi. Tottakai se vaikuttaa. Uskaltaa hakea sitten jotakin paikkaa, että mä osaan sen." (H2)	Itseluottamus lisääntyy, kun osaa homman	Itseluottamus lisääntyy kokemuksen ja osaamisen myötä	Itsetunnon lisääminen	Työllistymistä edistävät tekijät
"Et alkuun näkis sen, nyt kun ei oo muutamaan vuoteen tehny mitään, että näkis pystyykö ja kestääkö hermot ja näin pois päin." (H8)	Pääsee näkemään, miten pystyy tekemään			
"Silloin kun muutama ihmisen niinku usko ja luotti minuun ja tälleen, niin silleen ollu niinku hienoo, että nyt pitäa vaan lunastaa niinku, niitä lupauksia sinne päin." (H6)	Muiden ihmisten luottamus ollut kannustavaa, ja tunne että pitää lunastaa lupaukset	Sosiaalinen tuki lisännyt itseluottamusta		
"Apuja on. (VaHa:n työntekijä) on aina tsemppannu." (H2)	Tsemppaus			
"Joo ja sitten niinku neuvo asioissa, että miten kannattaa toimia missäkin ja keneen ottaa yhteyttä ja niinku näitä asioita, huomaa sen, ettei oo yksin et saa apua kun viittii pyytää." (H8)	Uskallus avunpyytämiseen lisääntynyt			

Alkuperäinen	Pelkistetty	Alaluokka	Pääluokka	Yhdistävä luokka
"Sillon kun muutama ihmisen niinku usko ja luotti minuun ja tälleen, niin silleen ollu niinku hienoo, että nyt pitäs vaan lunastaa niinku, niitä lupauksia sinne päin." (H6)	Muiden ihmisten luottamus ollut kannustavaa, ja tunne että pitää lunastaa lupaukset	Kannustus ja henkinen tuki	Sosiaalinen tuki	Työllistymistä edistävät tekijät
"On se tota niinku jonkunlaista kannustusta ollu. Että ihan hyvä tää vaha juttu on ollu. On ehkä vähän positiivisempaan menty. (VaHa:n työntekijän) kanssa on juteltu näistä työhommista." (H4)	Kannustus auttanut positiivisempien työllistymisajatusten saamisessa			
"Joo ja sitten niinku neuvo asioissa, että miten kannattaa toimia missäkin ja keneen ottaa yhteyttä ja niinku näitä asioita, huomaa sen, ettei oo yksin niinku et saa apua, kun viittii pyytää." (H8)	Neuvojen saaminen. Uskallus avun pyytämiseen lisääntynyt	Konkreettinen apu		
"No tää on ollu niinku mun mielest ihan hyvä että (VaHa:n työntekijä) on joka paikassa ollu mukana, sossuissa, Keloilla, ihan kaikissa, kun mä oon vähän huono asioimaan niissä. Mä en sitä jonottamista kauheesti jaksa, et (VaHa:n työntekijästä) on ollu kyllä suuri tuki siinä et se on ollu mukana noissa." (H3)	Virastoissa asioimisen tuki			
"(VaHa:n työntekijä) autto mua silleen, et mä sain tietää (henkilön nimi) ja soitin sille ja kysyin töitä." (H7)	Töiden löytymisen verkoston kautta			

Alkuperäinen	Pelkistetty	Alaluokka	Pääluokka	Yhdistävä luokka
"Peruskoulu. Koska silloin oli töitä, ei välttämättä tarvinnu mihikkää kouluihin mennä. Sillon kun mä olin nuori." (H2)	Koulutuksen puute, koska ennen sitä ei tarvittu	Koulutuksen puute	Osaamisen puute	Työllistymistä es-tävät te-kijät
"Ku on tän vankilauran alottanu ni, ekalla tuomiolla hain kouluun nii en sitten oo sen jälkeen ha-kenu." (H3)	Koulutuksen puute, koska ollut rikoskier-teessä			
"Kun, ei oo oikeen tota työkokemusta sillä lailla ja niin, niin se on siinä." (H6)	Työkokemuksen puute	Työelämäyhtey-tyys jäänyt		
"Siitä on pitkä aika kun mä oon ollu työelä-mässä." (H5)	Pitkä aika työelä-mässä olemi-sesta			
"Sen piti vastata niinku siihen puheluun kun ne vankilasta soitti, mutku ei ne ollu kertonu et miten se aukee." (H1)	Tietotekniikan kehityksestä jää-minen vankilassa	Nykytekniikan osaamisen haasteet		
"Et alkuun näkis sen, nyt kun ei oo muutamaan vuoteen tehny mitään, että näkis pystyykö ja kes-tääkö hermot ja näin poispäin." (H8)	Ei ole tehnyt mi-tään pitkään ai-kaan, epävarma hermojen kestä-vyydestä	Kokemuksen puutteesta joh-tuva epäusko omaan selviyty-miseen	Itseluotta-muksen puute	
"Niin että pitäis olla enempi rohkee vaan ja lähtee, mutta sitä on vähän silleen vässykkä, että haluja ois, mutta ei oo oi-keen uskallusta ja keh-tausta." (H6)	Uskalluksen ja kehtauksen puute, vaikka tahtoa olisi	Itseluottamuk-sen heikkous		